

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

magisterské prezenční studium

2006-2009

Marie Formáčková

Institucionalizované vzdělávání seniorů

The institutionalized seniors education

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2009

Vedoucí práce: PhDr. Michal Šerák, Ph.D.

P r o h l a š u j i,

že tuto předloženou diplomovou práci jsem vypracovala zcela samostatně a uvádím v ní všechny použité prameny a literaturu.

Poděkování

Děkuji PhDr. Michalu Šerákovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při vedení této práce.

Obsah

0	Úvod.....	6
1	Vymezení základních pojmů.....	8
2	Vzdělávání seniorů.....	11
2.1	Zařazení gerontagogiky do systému věd.....	13
2.2	Předmět gerontagogiky.....	14
2.3	Faktory vedoucí ke vzniku gerontagogiky.....	15
3	Význam vzdělávání seniorů.....	21
4	Funkce vzdělávacích aktivit.....	23
5	Organizace podporující vzdělávání seniorů.....	27
5.1	Mezinárodní organizace.....	27
5.2	Evropské organizace.....	29
5.3	Národní organizace.....	31
5.4	Organizace primárně zaměřené na problematiku seniorů.....	34
6	Preseniorské vzdělávání.....	41
7	Seniorské vzdělávání.....	43
7.1	Vzdělávací aktivity pro širší veřejnost.....	43
7.2	Vzdělávací aktivity určené výhradně seniorům.....	45
7.2.1	Akademie třetího věku (A3V).....	45
7.2.2	Univerzita třetího věku (U3V).....	47
7.2.3	Kluby důchodců a kluby aktivního stáří.....	56
7.2.4	Mediální vzdělávací aktivity pro seniory.....	57
7.2.5	Aktivity zaměřené na tělesnou a pohybovou výchovu seniorů.....	59
7.2.6	Vzdělávací aktivity v rámci cestování.....	60
7.2.7	Příklady vzdělávání seniorů v zahraničí.....	61
8	Závěr.....	63
9	Soupis bibliografických citací.....	65

Resumé

Cílem práce je poukázat na důležitost vzdělávacích aktivit v životě seniora. Pozornost je věnována institucionalizaci vzdělávání seniorů, jeho podpoře ze strany společnosti a možnostem, které se seniorům nabízejí.

V práci jsou vymezeny základní pojmy, název vědy o vzdělávání seniorů, její předmět a zařazení do systému věd. Dále je pojednáno o důležitých okolnostech, které přispěly k jejímu konstituování, o významu vzdělávání jak pro seniory, tak pro společnost.

Pozornost je zaměřena také na společenskou podporu vzdělávacích aktivit určených seniorům, a to na úrovních mezinárodní, evropské i národní, na preseniorské a vlastní seniorské vzdělávání.

Summary

The aim of the thesis is a pointing out the importance of educational activities in senior's life. The attention is focused on institutionalization of seniors education, its community support and educational possibilities for seniors.

In the thesis are defined some basic concepts, the name of the science about seniors education, its subject and its position in the science system. Further there are noted some circumstances which was contributing to its formation, the importance of education both for seniors and for community.

The attention is focused also on community support for seniors educational activities at the international, European and national level, on the preseniors and the seniors education.

0 Úvod

Téma vzdělávání seniorů se v současné době stalo velmi aktuálním. Hovoří se o něm především v souvislosti s prodlužující se délkou lidského života. Velký důraz je pak dnes kladen na celoživotní učení.

Cílem práce je poukázat na důležitost vzdělávacích aktivit v životě seniora. Pozornost je věnována institucionalizaci vzdělávání seniorů, jeho podpoře ze strany společnosti a možnostem, které se seniorům nabízejí.

V rámci vzdělávání seniorů se setkáváme s pojmy, které však nejsou pojímány jednotně. Z toho důvodu je první kapitola věnována vymezení základních pojmů. Konkrétně se jedná o termíny stáří, třetí a postproduktivní věk, senior a jeho používaná synonyma.

Druhá kapitola se zabývá vymezením názvu vědy o vzdělávání seniorů, jejím předmětem a zařazením do systému věd. Kapitola rovněž pojednává o stručném vývoji utváření teorie o vzdělávání seniorů a o důležitých okolnostech a faktorech, které přispěly k jejímu konstituování.

To, že vzdělávací aktivity nejsou pouhým vyplněním volného času seniorů, ale mají řadu přínosů, je uvedeno ve třetí kapitole. Tato kapitola je také věnována tomu, co představuje vzdělávání seniorů z hlediska společnosti.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na funkce, které plní vzdělávací aktivity. Vedle čtyř základních běžně prezentovaných je uveden i výčet dalších specifických funkcí.

Pátá kapitola se zabývá společenskou podporou vzdělávacích aktivit určených seniorům. Kapitola je věnována mezinárodním, evropským i národním organizacím, které vytvářejí různé podpůrné programy, avšak vzdělávání seniorů není jejich primárním cílem. Dalším důležitým tématem, které je zde uvedeno, jsou mezinárodní i národní organizace, které se primárně zaměřují na vzdělávání seniorů, sdružují se a spolupracují s jinými seniorskými organizacemi, působí na legislativu v dané oblasti či vytváří nejrůznější programy na podporu vzdělávání seniorů.

Šestá kapitola je zaměřena na preseniorské vzdělávání. Je zde pojednáno o přípravě na stáří krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé.

V sedmé kapitole jsou uvedeny vzdělávací příležitosti pro seniory. Vedle vzdělávacích aktivit zaměřených přímo na seniory jsou zde aktivity určené pro širokou veřejnost, které podporují mezigenerační porozumění.

1 Vymezení základních pojmů

Tato kapitola se věnuje vymezení základních pojmů, které bývají často odlišně interpretovány. Konkrétně se jedná o termíny stáří, třetí a postproduktivní věk, senior a jeho synonyma, jako jsou důchodce, starý člověk, geront či senescent.

Stáří, třetí věk, postproduktivní věk

Každý člověk prochází specifickým, nevratným a neopakovatelným biologickým procesem, jehož průběhu se říká život (Topinková, Neuwirth, 1995, s. 17). Lidský život bývá různě periodizován. Nejjednodušším základním členěním je: dětství, mládí, dospělost a stáří. Každá etapa pak mívá ještě podkategorie uváděné podle věkových hranic, jejichž kritériem je věk chronologický (kalendářní).

Zaměříme-li se na etapu stáří, je možné uvést například typologii, kterou popisují Topinková a Neuwirth (1995, s. 18):

- 65-74 let: mladí staří (young old),
- 75-84 let: staří (old-old),
- 85 a více let: velmi staří (very old).

Jinou klasifikaci stáří předkládá Jesenský (2000, s. 279), který rozděluje dva stupně:

- starý dospělý, což je věk mezi 65.–70. až 80. rokem,
- senium, stařectví, což je věk od 80. let.

Dalším, často uváděným členěním, je členění podle 15letých cyklů. Tímto způsobem kategorizuje stáří například Světová zdravotnická organizace (in Jesenský, 2000, s. 279):

- rané stáří 60-74 let neboli starší, stárnoucí člověk či vyšší věk,
- vlastní stáří 75-89 let, pokročilé pravé stáří, senium,
- dlouhověkost 90 a více let.

Příhoda (in Haškovcová, 1990, s. 22) patnáctileté cykly vysvětluje takto: „Ode dne zrození trvá člověku 15 let, než biologicky, psychicky i sexuálně dozraje; v intervalu 15–30 let zraje člověk především sociálně a dospívá v neopakovatelnou osobnost. Doba vrcholné psychofyzické zralosti trvá dalších 15 let. Období 45-60 let je typické

stacionárností výkonů právě tak jako skrytými počátky nastupující involuce. Věk 60-75 let se považuje za senescenci, tedy stáří, a 75-90 let za senectus, tedy kmetství. Dalšíh 15 let se dožije jen několik jedinců z milionu.“

Protože chronologický věk nemusí odpovídat skutečnému funkčnímu stavu člověka, hovoří se také o věku funkčním. Ten je, jak uvádí Pacovský (1997, s. 19-20), dán souhrnem věků biologického, psychologického a sociálního:

- biologický věk, který je významným znakem tzv. biologického stárnutí a stáří, individuální charakteristiku mu vtiskuje geneticky daný program biologického stárnutí, různě rychle nastupující úbytek funkcí jednotlivých orgánů, celoživotní působení zevního prostředí, předcházející způsob života a přítomnost či nepřítomnost nemocí,

- psychologický věk (psychologické stáří), který je také podmíněn mnoha faktory, například osobnostními rysy, objevováním se charakteristických psychických změn v průběhu stárnutí a ve stáří či reakcí konkrétního člověka na jeho vlastní stáří,

- sociální věk (sociální stáří), který zahrnuje rozmanité stránky sociálního života člověka, jeho vztahy ke společnosti, k jiným lidem a k prospěšným aktivitám. Kvalita sociálního života je do jisté míry ovlivněna nejenom sociálním stavem, ale např. také ekonomickou situací.

Termín stáří bývá často nahrazován pojmem **třetí věk** (Jesenský 2000, Haškovcová 1990, Pacovský, 1997, Petřková, Čornaničová, 2004, aj.). Jde o společný název pro životní období po šedesátém roce věku člověka. Tento pojem se rozšířil a ujal také proto, že je eufemistickým označením starých lidí a stáří (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 27). Termín vychází ze zjednodušeného členění lidského života na tři základní životní etapy, a to dětství a mládí jako první věk, dospělost jako druhý věk a již zmíněné stáří jako věk třetí. Někdy se také uvádí čtvrtý věk, který je označením pro období závislosti a osobní nesamostatnosti.

Dalším výrazem, který se pro období stáří používá, je **věk postproduktivní**. Na stáří je zde nahlíženo především z ekonomického hlediska. Jeho nevhodnost vyvrací například Muffels (in Petřková, Čornaničová, 2004, s. 10), který konstatuje, že „...kategorizace života do tří období, a sice předproduktivního, produktivního a

postproduktivního, se stává anachronismem, protože náplň životních drah se mění a přestává vyhovovat konvenční představě o třech životních škatulkách.“

Muffels (tamtéž, s. 10) dále uvádí, že model věkové diferenciacie je třeba nahradit modelem věkové integrace, podle něhož nejsou období vzdělávání, práce a volného času řazeny v posloupnosti za sebou, ale průběžně vedle sebe. To znamená, že hranice mezi prací, vzděláváním a volným časem se budou uvolňovat a prosadí se představa o celoživotním vzdělávání, propojeném s celoživotní prací a celoživotním provozováním zájmových činností.

Senior

Pro označení člověka prožívajícího životní etapu stáří používají různé vědní disciplíny různé pojmy. Jak uvádějí Petřková s Čornaničovou (2004, s. 27), v odborné literatuře z oboru gerontologie se často pracuje s termínem **geront**, v psychologické literatuře se zase používá pojem **senescent**.

Někdy se také hovoří o starých lidech nebo o důchodcích. Označení **starý člověk** však bylo kritizováno materiály Organizace spojených národů pro svůj negativní citový náboj (Čornaničová, 2007, s. 33). Pojem **důchodce** také není vhodný, neboť představuje pouze člověka, který již vzhledem ke svému věku není v aktivním pracovním procesu.

V současné době se proto často využívá označení **senior**, který je významově neutrální. Pro jeho kodifikaci ve vědách o výchově mluví to, že:

- neexistuje jiné emočně nezátížené obecné označení pro člověka v celém věkovém období stáří,
- je jasný a flexibilní,
- je příznivě přijímán a používán i samotnými účastníky vzdělávacích aktivit (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 27).

Pokud vyjdeme z výše uvedeného členění lidského života, za seniora můžeme považovat člověka od 60. roku věku. Ovšem v souvislosti s prodlužující se délkou života se také zvyšuje tato pomyslná hranice a začíná se hovořit o seniorech až od 65. roku věku. Není přitom rozhodující, zda působí v pracovním procesu, či nikoliv.

2 Vzdělávání seniorů

V průběhu lidského vývoje se na stáří pohlíželo především z hlediska lékařského a filozofického. Jak uvádí Mühlpachr (2005, s. 11), mezi antickými filozofy lze najít řadu myšlenek, které se týkají stárnutí a stáří. Například Aristoteles považoval stárnutí za důsledek ztráty tepla, Hippokrates zase za důsledek ztráty vlhka. Platón chválil stáří, protože vede člověka k lepší životní harmonii, k opatrnosti a k prohlubování jeho moudrosti. Starý člověk tak dokáže lépe zhodnotit kvality života, lépe ho prožít a má zdravý úsudek. Sokrates se naopak obával prodlužování života. Důvodem byl strach, že bude muset zaplatit daň stáří, tedy že oslepne, ohluchne, nebude schopný se učit a bude rychle zapomínat (Mühlpachr, 2004, s. 8).

Pravděpodobně nejobsáhleji se v antickém období věnoval stáří Řek působící v Římě, Galénos z Pergamu (in Mühlpachr, 2005, s. 11), považovaný po celý středověk za vrcholnou lékařskou autoritu. Ve svém spise O udržení zdraví chápe stáří jako stav mezi zdravím a chorobou navozený výměnou tělesných šťáv, úbytkem krve, tepla a vlhkosti. Stárnutí považoval za ovlivnitelné životospřávu, zvláště dietou. Zavedl pojem gerocomica (tj. životospřáva a hygiena). V metodách léčení popsal i zvláštnosti ošetřování starců.

Cicero (in Mühlpachr, 2005, s. 11) upozorňoval na to, že starý člověk musí prohloubit svoji sebekontrolu, aby nezkresleně vnímal změny, které ho ve stáří čekají jak v jeho individualitě, tak v jeho okolní společnosti.

Ve středověku panoval strach ze stárnutí a stáří. Bádání a úvahy o stáří byly potlačeny na okraj zájmů společnosti. V 17. století publikovali své názory na stáří např. Francis Bacon či Jan Amos Komenský. Francis Bacon (in Mühlpachr, 2005, s. 11) napsal dílo Hlavní požadavky pro zdravý a dlouhý život, ve kterém v duchu antické tradice doporučoval střídmost a prevenci předčasného opotřebení organismu.

Jan Amos Komenský (in Škoda, 1996, s. 19) formuloval Školu stáří jako součást Vševýchovy. Komenský stanovil pro jednotlivá životní období, a to včetně stáří, dílčí cíle výchovy a vzdělávání. Staří lidé podle něho mají v poslední části svého života

správně užívat výsledků své práce, přičemž cílem stáří je vyvrcholení života jako předešlého k posmrtnému životu.

Až osvícenství s rozvojem lékařských věd rozšiřuje další poznatky na poslední věkovou etapu. Díla významných autorů mají medicínský charakter a medicínská dimenze u seniorské populace převládala až do 20. století (Mühlpachr, 2004, s. 8).

Koncem 19. století se formulovala **geriatrie**, která se zabývá zvláštnostmi zdravotního stavu a chorob ve stáří. Ve větší míře se pak začala rozvíjet až v druhé polovině 20. století. V tomto období se také mohutně rozvíjela **gerontologie** (Mühlpachr, 2004, s. 8).

Gerontologie je disciplína, která se zabývá poznatky o stáří a stárnutí. Bývá členěna do tří hlavních proudů:

- gerontologie experimentální (biologická), která se zabývá otázkami, proč a jak živé organismy stárnou,
- gerontologie sociální, která se zabývá vzájemným vztahem seniora a společnosti, tím, co staří lidé od společnosti potřebují, i tím, jak stárnutí populace ovlivňuje společnost a její rozvoj, tato oblast zahrnuje poznatky demografické, sociologické, psychologické, andragogické a další,
- gerontologie klinická, která se zabývá zvláštnostmi zdravotního stavu a chorob ve stáří, specifickými aspekty jejich výskytu, klinického obrazu, průběhu, vyšetřování, léčení i sociálních souvislostí (Mühlpachr, 2004, s. 10-11).

Významnou událostí pro rozvoj gerontologie bylo vytvoření základny pro mezinárodní spolupráci. Stalo se tak v roce 1939, kdy z podnětu britských vědeckých pracovníků bylo založeno Mezinárodní sdružení pro výzkum stárnutí. V roce 1950 pak byla v Liège založena Association Internationale de Gérontologie (Livečka, 1979, s. 12). Ta se stala hlavním iniciátorem a organizátorem světových gerontologických kongresů, jejichž pravidelné pořádání mělo význam pro konstituování vědní disciplíny o vzdělávání seniorů. Od 70. let 20. století se zde začaly objevovat příspěvky o pedagogických aspektech, problematice paměti při učení, přípravě na stáří a v neposlední řadě také o výchově a vzdělávání stárnoucích a starých lidí bez tělesných

poruch, kteří představují asi 90 % starších lidí a kteří v podstatě nepotřebují kontakt s pracovníky v rámci sociální péče o seniory (Livečka, 1979, s. 17).

Zájem odborníků o vzdělávání stárnoucích a starých lidí tak byl doprovázen konstituováním nové vědní disciplíny, která studuje tyto speciální otázky. Vystává však otázka, jak teorii o vzdělávání seniorů nazvat.

Někteří odborníci tuto vědu nazývají **gerontopedagogikou** (Livečka, 1979, Mühlpachr, 2004). Toto označení bylo užíváno především v počátcích utváření vědy. V současné době se však také používá, a to pro zdůraznění pedagogických aspektů. Dalším, u nás v současné době častěji používanějším termínem, je **gerontagogika** (Jesenský, 2000, Petřková, Čornaničová, 2004). Na Slovensku (Čornaničová, 1998, 2007) se zase upřednostňuje pojem **geragogika**.

Ve všech uvedených pojmových variantách je základem řecké geront- (kmen řeckého slova gerón - stařec) a agón (vedení). V anglosaské literatuře je možné setkat se s pojmem elderly education či elderagogy, v německé pak Gerontagogik (Čornaničová, 2005, s. 145).

2.1 Zařazení gerontagogiky do systému věd

Pokud jde o základní systémové zařazení gerontagogiky, patří tato disciplína spolu s filozofií, psychologií, pedagogikou, sociologií, medicínou aj. do velké skupiny věd o člověku a společnosti (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 21).

Gerontagogika bývá někdy vymezována jako „hraniční vědní disciplína na pomezí andragogiky jako vědy o výchově a vzdělávání dospělých a gerontologie jako vědy o stárnutí a stáří“ (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 18).

Objevují se však také názory, které pojímají gerontagogiku jako součást jen jedné z výše uvedených věd. Například Zavázalová (2001, s. 77) o této vědní disciplíně hovoří jako o zvláštní oblasti gerontologie. Proto se také někdy používá označení vzdělávací gerontologie, což naznačuje úzký vztah gerontagogiky s gerontologií (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 18). Mühlpachr (2004, s. 130) či Palán (2002, s. 69) gerontagogiku zase pojímají jako součást andragogiky.

Je zřejmé, že k oběma vědám má gerontagogika blízko. Její teoretické zázemí je tedy tvořeno dvěma pilíři. První představují vědy o výchově a vzdělávání, druhý vědy gerontologické. Gerontologie poskytuje gerontagogice zejména poznatky o procesech stárnutí, vědy o výchově a vzdělávání jí poskytují zase metodologický a terminologický aparát (Čornaničová, 2005, s. 150).

Z uvedeného tedy vyplývá, že gerontagogika je věda, kterou můžeme primárně řadit k vědám o výchově a vzdělávání a v jejich rámci ji pokládat za andragogickou disciplínu.

2.2 Předmět gerontagogiky

V době konstituování gerontagogiky vymezil E. Livečka (1979, s. 26) její předmět jako „teorii výchovy a vzdělávání ke stáří a ve stáří“. Rozumí jí vědecký popis, charakteristiku, analýzu a syntézu, vědecky formulovaný obraz výchovy a vzdělávání, a to:

- osob starších věkových skupin (45/50 až 60/65), které jsou současně se svou permanentní adaptací na změny a inovace v technice připravovány na kvalitativní změny v životním stylu, ke kterému dojde při ukončení jejich pracovní role, a současně také na další, tzv. poproduktivní fázi jejich života,
- osob v důchodovém věku, prakticky až do jejich smrti (tamtéž, s. 26).

Livečka (1979, s. 26) ze svého vymezení vyčlenil stárnoucí a staré lidi, kteří jsou postižení chorobnými somatickými a psychopatologickými změnami.

Petřková a Čornaničová (2004, s. 19) vymezují gerontagogiku jako „studium poznatků týkajících se široce chápané edukace (tj. výchovy a vzdělávání) ve vztahu k seniorskému věku člověka.“

V definování předmětu gerontagogiky jsou autoři (Livečka, 1979, Petřková, Čornaničová, 2004) vesměs jednotní. Bývají uváděny tři zájmové okruhy, o kterých bude dále v práci pojednáno:

1. **vlastní seniorské vzdělávání**, které je realizované v období stáří a představuje těžiště zkoumání,

2. **preseniorské vzdělávání** jako příprava na stáří, která začíná již na základní škole, pokračuje pak v průběhu dospělosti a nabývá svoji specificky vyhraněnou podobu v přípravě jedince na důchodový věk,

3. **prosenorské vzdělávání** zaměřené na společenskou podporu stáří a na mezigenerační porozumění, na programy pro aktivisty v práci se seniory, pro rodinné příslušníky a širší veřejnost, která se zajímá o tuto problematiku.

2.3 Faktory vedoucí ke vzniku gerontagogiky

Z předcházejícího textu je patrné, že pro konstituování gerontagogiky byla opravdu klíčová sedmdesátá léta. V této době také začaly, mimo jiné, vznikat první univerzity třetího věku.

Stadelhofer (1997, s. 47) shrnula důvody, proč se západoevropské země v sedmdesátých letech začaly zabývat vzděláváním seniorů:

- objevily se nové teoretické poznatky o procesu stárnutí,
- objev, že v preventivní gerontologii hraje faktor vzdělávání pozitivní úlohu při zachovávání a prohlubování vědomostí u seniorů, zlepšuje jejich pocit sebevědomí a reakci na okolí,
- podpora demokratizace společnosti a vysokého školství, která vyvrcholila v uznání, že vzdělání patří mezi občanská práva,
- prvně byla proklamována nutnost celoživotního vzdělávání prostřednictvím vzdělávacích institucí UNESCO,
- zvýšilo se sebevědomí seniorů a vznikaly mezi nimi různé formy organizací.

Petřková a Čornaničová (2004, s. 18) také popisují, že proces utváření gerontagogiky a vymezení jejího předmětu byl determinován řadou faktorů, které ovlivňovaly její konstituování jako vědní disciplíny:

- vznik a rozvoj gerontagogiky nesouvisel primárně s výrazným vnitřním rozvojem věd o výchově, s procesem diferenciací, ale především se společenskou potřebou hledat odpovědi na požadavky specifické oblasti edukační praxe,

- průkopníky vzdělávacích aktivit pro seniory byli lidé z různých vědních oborů (P. Vellas, zakladatel první univerzity třetího věku a popularizátor myšlenek vzdělávání seniorů, byl právník),
- pro první etapu rozvoje gerontagogiky byl charakteristický relativně úzký konkrétní záběr (příprava na stáří, univerzity třetího věku a programy v domovech důchodců),
 - systémový pohled a přístup se v gerontagogice rozvíjel pomalu a postupně,
 - bylo nutné nashromáždit řadu dílčích gerontagogických poznatků, které se pak staly podkladem pro budování nové disciplíny.

Aby se však vyvinul potřebný společenský tlak, který vytváří obecný vývojový trend ke vzniku a rozvoji vzdělávání seniorů, byla potřebná souhra několika faktorů. Petřková a Čornaničová (2004, s. 10-12) uvádějí osm faktorů.

1. Zvyšující se zastoupení starších lidí v populaci.

Starší lidé tvoří v dnešní společnosti nezvykle početnou část obyvatel, kterou už nadále nelze vnímat jako okrajovou. Jestliže má vzdělávání ve společnosti svou poznávací a humanizující funkci, musí se zaměřovat na tyto lidi jako na specifickou cílovou skupinu, vnitřně bohatě členěnou a se specifickými vzdělávacími potřebami (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 10).

S cílem nastínit směr budoucího populačního vývoje a ukázat na změny ve věkovém složení vypracoval Český statistický úřad v roce 2003 Projekci věkového složení do roku 2050 (Projekce obyvatelstva České republiky, 2004, s. 2).

Projekce očekávaného počtu obyvatel a jeho věkového složení byla zpracována ve třech variantách: nízké, střední a vysoké, které se mírně liší. Žádná z nich však nemůže předvídat náhlé působení vnějších vlivů, které mohou mít z krátkodobého hlediska silné důsledky, jako např. výrazné změny v systému sociálních opatření či epidemie určité nemoci, která může ovlivnit úroveň úmrtnosti.

Následující tabulky č. 1 a č. 2 (Základní výsledky projekce, 2004) ukazují střední variantu Projekce bez uvažování vlivu zahraniční migrace.

Tab. 1 Základní věkové skupiny (podíl v %)

Věk	2005	2010	2020	2030	2040	2050
0-14	14,5	13,6	13,7	12,6	12,3	12,4
15-64	71,4	70,9	66	64,5	60,9	56,2
65+	14,1	15,5	20,3	22,9	26,8	31,4

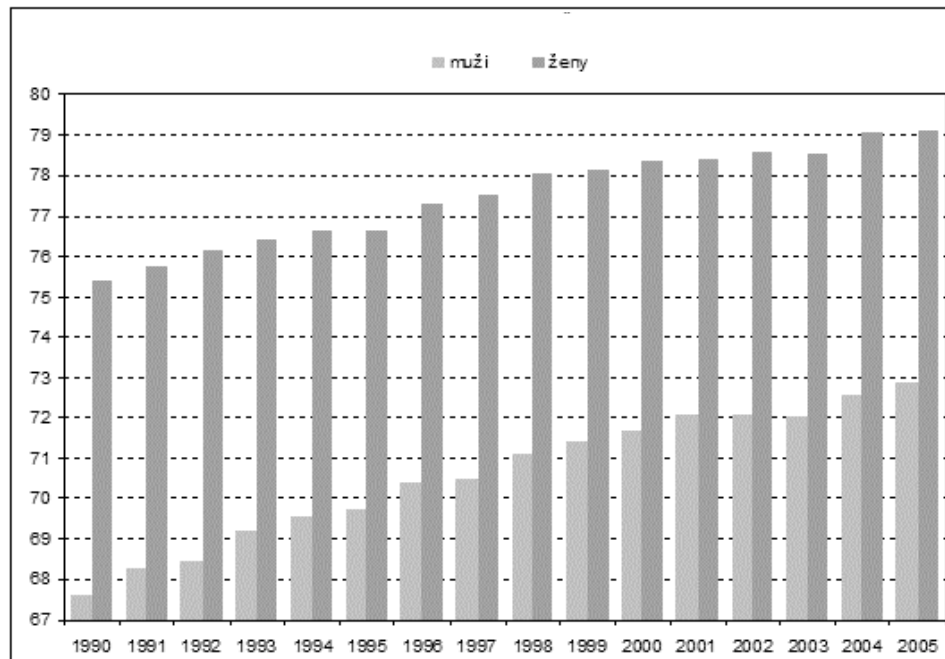
Tab. 2 Podíl seniorů v celkové populaci (v %)

Věk	2005	2010	2020	2030	2040	2050
65-74	7,9	9	12,4	11,3	13,8	15
75-84	5,3	5,1	6,1	8,9	8,5	11,1
85+	0,9	1,4	1,8	2,7	4,5	5,3

2. Prodlužující se čas lidského života ve fázi stáří.

Současně se změnou poměru věkových skupin obyvatel ve prospěch generační skupiny starých občanů se mění i struktura životního času jednotlivce ve prospěch pozdějšího životního období (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 10).

Lidé se dožívají vyššího věku než v minulosti. Důležitým ukazatelem je tzv. naděje dožití (též střední délka života), která vyjadřuje: „počet roků, který v průměru ještě prožije osoba právě x-letá za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání, zjištěný úmrtnostní tabulkou, zkonstruovanou pro daný kalendářní rok nebo jiné (zpravidla delší) období. Jedná se tedy o hypotetický údaj, který říká, kolika let by se člověk určitého věku dožil, pokud by úroveň a struktura úmrtnosti zůstala stejná jako v daném roce.“ (Naděje dožití a průměrný věk, 2008). Ukazatel se nejčastěji používá ve formě střední délky života při narození (naděje dožití při narození), což vyjadřuje průměrnou délku života osoby právě narozené za předpokladu setrvání úmrtnostních poměrů platných v roce, ve kterém se osoba narodila a pro který byla konstruována úmrtnostní tabulka (Naděje dožití a průměrný věk, 2008).

Graf 1 Naděje dožití při narození v letech 1990-2005

Graf 1 (Naděje dožití a průměrný věk, 2008) ukazuje vývoj naděje dožití při narození v letech 1990-2005, zvláště pro ženy a pro muže. Je možné vysledovat postupné prodlužování se naděje dožití. Obdobný trend je očekáván i v budoucnu, jak dokladuje tabulka č. 3 (Projekce obyvatelstva České republiky, 2004, s. 10).

Tab. 3 Očekávaný vývoj naděje dožití při narození (střední varianta)

Věk	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Muži	72,4	73,1	74,5	76	77,5	78,9
Ženy	78,8	79,4	80,7	81,9	83,2	84,5

3. Mění se očekávání současných seniorů od života v důchodovém věku.

S tím, jak narůstá počet starších lidí ve společnosti, mění se všestranně i životní očekávání této generační skupiny. Seniorského věku se dožívají ve stále větším počtu než v minulosti vzdělaní, finančně nezávislí lidé ještě v relativně plné životní síle. Od seniorského období života očekávají, že bude pokračováním jeho plnosti a nikoliv pasivním prožíváním volných dní (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 10).

4. Snaha o dosažení plnohodnotného a důstojného života ve stáří.

Dochází k posunu od spotřební orientace života k orientaci hodnotové, ústup od filozofie nepřetržitého růstu blahobytu a přesun od spotřebitelského vztahu k životu

směrem ke kvalitě života, který je hodný a důstojný člověka (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 11).

5. Hledání společenského poslání stáří.

Senioři jsou neodmyslitelnou součástí společnosti a stáří je fáze života, kterou prochází většina zdravých jedinců. Plné pochopení místa seniora v humánní a demokratické společnosti vede k přehodnocení rolí (společenských, rodinných) všech generací společnosti. Také seniorům je nutné přiznat úlohu, kterou tradičně přispívali a i nadále mohou přispívat k zdravému vývoji společnosti. Solidarita se nemá projevat jen vztahem ke starší generaci, ale doslova mezi generacemi. Vzdělávání v průběhu života by mělo být zaměřeno tak, aby připívalo nejen k porozumění mezi generacemi, ale i k humanizaci celé společnosti (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 11).

6. Sekundární ekonomické aspekty vzdělání.

Studující senior se učí také efektivněji vyrovnávat se s omezeními i novými požadavky, které jsou důsledkem stárnutí a stáří. Zůstává tak déle nezávislý na finančně náročné zdravotní a sociální institucionální péči. Další ekonomický aspekt vyplývá z předpokladu, že člověk, který se vzdělává, je edukačně naprogramován na budoucnost a tato orientace se pozitivně projevuje i v jiných oblastech jeho života. Méně se poddává svým problémům, které vyplývají ze zdravotních či jiných věkových omezení (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 11).

7. Změna jako fenomén současnosti.

Změny sociálních systémů patří k nejvíce stresujícím změnám a často jsou provázeny pocitem bezradnosti a nejistoty. Na starší generaci doléhají tyto změny zvláště silně, protože má omezené možnosti se s nimi vyrovnávat. Vzdělávání seniorů napomáhá orientovat se v procesech změny na všech úrovních, a to od sociálních makrozměn přes velké změny v životě seniora až po malé změny, které přináší každodenní život (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 12).

8. Democratizace společnosti a hledání nových modelů ve stáří.

V současném úsilí o přestavbu společnosti založené na demokracii a respektování práv a svobod jednotlivce a při renesanci tradičních společenských hodnot naší kultury si senioři hledají sami své místo v procesu humanizace společnosti. Jako společensky

významná síla by starší lidé měli sami aktivně navrhovat projekty a hledat cesty jejich realizace. Svou dobrovolnou činností a svépomocí v občanských sdruženích a spolcích, stejně jako ve vlastní stavovské organizaci seniorů mohou vytvářet potřebné ohnisko uprostřed snah státu, rodiny a jednotlivce (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 12).

3 Význam vzdělávání seniorů

Význam ve vztahu k seniorovi

Problém, se kterým se senioři často setkávají, je ztráta životního programu. Proto Haškovcová (1990, s. 138) hovoří o konstrukci tzv. druhého životního programu. Senior zpravidla není zaměstnán, a tak nemůže realizovat uznávané aktivity v pracovním procesu. Kompromisním řešením je pěstování různých koníčků nebo, jak uvádí Zavázalová (2001, s. 79), náhradních aktivit.

Tvorba druhého životního programu se však netýká jen seniorů, kteří odešli z pracovního procesu. Právě naopak, v souvislosti s přípravou na stáří (viz kapitola 6), by se mu měli lidé věnovat již v dřívějším věku.

Mezi činnosti druhého programu patří i vzdělávací aktivity. Ty jsou považovány za jeden z nejdůležitějších faktorů udržení kvality života v seniorském věku. Vzdělávání v této životní etapě přispívá nejen k mobilizaci intelektuálních a kognitivních funkcí, ale i k upevnování fyzického a duševního zdraví, k posilování sebedůvěry a tím i k životní spokojenosti (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 9).

Odchod do důchodu a s ním související úbytek sociálních kontaktů znamená omezení aktivity a sníženou možnost komunikace. Proto jsou vzdělávací aktivity důležitým parametrem sociální pozice pro ty seniory, kteří již nepokračují v pracovní činnosti, představují pro ně nové zaměstnání a doplnění role starších (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 30).

Psychologická teorie aktivního stárnutí předpokládá, že ve stáří jsou v podstatě zachovány potřeby středního dospělého věku, především potřeba být nadále aktivní a mít pocit užitečnosti (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 10). Vzdělávání může také usnadnit celkové chápání vývojových etap v průběhu lidského života a podpořit úspěšný přechod a adaptaci na změněný způsob života ve stáří. Může zlepšit orientaci v nových životních situacích a omezeních, které přináší stárnutí člověka, a tím se vyhnout jeho patologickým projevům. Ve svých důsledcích to znamená oddálení stárnutí, získání nadhledu a schopnosti samostatně se rozhodovat, jak řešit výzvy života ve stáří (Bočková, 2000, s. 22).

Vzdělávání ve starším věku se tak stává nutnou podmínkou pochopení života ve stále se měnícím světě. Prostřednictvím nových informací poskytuje seniorům možnost volby, jak uspořádat svůj vlastní život, jak být psychicky vyrovnanější a spokojenější (Bočková, 1994, s. 26).

Význam vzdělávacích aktivit v seniorském věku lze shrnout následujícím způsobem:

- rozšíření možností uspokojovat vzdělávací a zájmové potřeby seniora,
- jednu z možností navozovat, stimulovat a udržovat vývojový potenciál člověka v seniorském věku,
 - prostředek korigování změn osobnosti seniora,
 - prostředek záměrného ovlivňování osobnostních charakteristik, vzorů chování, hodnotové orientace a postojů,
 - podporu možnosti svobodné volby seniora v rámci životní cesty,
 - podporu přijetí úloh seniorského věku,
 - zdroj pocitu životního optimismu,
 - prostředek obohacování života seniorů (Bočková, 2000, s. 22).

Význam ve vztahu ke společnosti

Ve vztahu ke společnosti vzdělávání seniorů představuje především:

- jednu z možností společenské podpory života ve stáří,
- pozitivní prvek při utváření názoru společnosti na stáří,
- příspěvek k akceptování modelu plnohodnotného životního stylu ve stáří příslušnou společností,
 - obohacení pozitivního modelu plnohodnotného života člověka v každé jeho etapě,
 - integrující prvek mezigeneračního pochopení a mezigenerační solidarity,
 - součást základních sociálních programů týkajících se stáří (Bočková, 2000, s. 22).

4 Funkce vzdělávacích aktivit

Vzdělávací aktivity určené pro seniory mají určité cíle a funkce, na základě kterých je možné určit zaměření těchto aktivit. Například Ort (2004, s. 82) vymezuje jako cíle a úkoly vzdělávání:

- naplnit přirozenou potřebu zvědavosti a touhy po poznání,
- uspokojit přání kolektivně se organizovat pro skupinové formy výuky, posilovat sociální kontakty a zapojení do sociální sítě,
- potřeba být na úrovni současných poznatků vědy a techniky, mít hrubou orientaci o nových přístupech, objevech a vynálezech (inovace znalostí a dovedností, které zastarávají),
- snaha zvládnout nové technologie a moderní přístroje (digitalizaci ve spotřební elektronice, PC, internet, e-mail, mobilní telefonie, digitální fotoaparáty),
- důraz na počítačovou a digitální gramotnost seniorů (ovládání klávesnice PC, kancelářských programů, využívání internetových kaváren),
- obrana před duševním úpadkem z nečinnosti a utváření nové identity (např. po penzionování, ovdovění), jako účinná forma kognitivního tréninku, stimulace psychické aktivity a výkonnosti,
- budování intimního světa radosti a pohody za vnitřního obohacení, v prožití estetických a etických vjemů – udělat si potěšení jako náhradu za citovou depresi způsobenou ztrátou blízkých,
- umět se pohodově naladit a dopřát si radost, např. studiem kunsthistorie, monografií z dějin umění, poslechem vážné hudby jako saturace kulturních potřeb a aktivit volného času,
- naplnění pocitu sounáležitosti, rodové příslušnosti a záliby v rekapitulaci prožité minulosti a reminiscenci na léta svého mládí, studium genealogie, tvorba rodokmenů a dokumentace o dějinách vlastního rodu a všechny druhy sběratelství včetně podkladů pro tuto systematickou zálibu.

Livečka (1979, s. 142-144) rozlišuje čtyři základní funkce gerontagogiky, a to preventivní, anticipativní, rehabilitační a posilovací:

Preventivní funkce:

Jedná se o to, aby lidé s potřebným předstihem provedli taková výchovná a vzdělávací opatření, která by se měla v různě vzdálené době projevit pozitivními formativními účinky a pozitivně tak ovlivnit průběh stárnutí a stáří.

Anticipativní funkce:

Při realizaci této funkce dochází k zaměření na pozitivní vyladění pracovníka v jeho budoucích změnách struktury života, se kterými je spojen důchodový věk. Podstatou problému je určit, které znalosti, dovednosti, názory a obecné způsoby chování si musí pracovník starší věkové skupiny osvojit, aby svůj další vyšší věk prožíval bohatěji a s vyšší mírou vnitřního uspokojení.

Rehabilitační funkce:

Tato funkce hraje u seniorů významnou roli jak v etapě jejich produktivního pracovního uplatnění, tak také v etapě jejich důchodového věku. Svojí podstatou rehabilitace znamená znovuoobnovení vyváženého stavu udržováním fyzických a duševních sil a s přípravou činností pro další existenci jedince.

Posilovací funkce:

Tato funkce by měla být nejvýznamnější. Její realizací by se měla uskutečňovat z objektivních společenských potřeb vyplývající snaha apelovat na zájmy, potřeby a schopnosti starších lidí, podporovat jejich aktivitu, kultivovat bohatou paletu jejich zájmových činností, aktivně se projevovat ve výchovné sféře kognitivního i tělesného výcviku tak, aby senioři zůstali i v nejpozdnějším věku svého života v živých a aktivních komunikacích se svým okolím a jeho prostřednictvím i s celou společností.

Podle Bočkové (2000, s. 23) by se tato funkce měla označovat jako stimulační, případně kultivační.

K těmto čtyřem základním funkcím gerontagogiky je možné přidat ještě další. Například Bočková (2000, s. 23) k nim řadí funkci **mezigeneračního pochopení** (porozumění), kdy vzdělávání směřuje k prohloubení porozumění mezi různými generacemi a k prevenci napětí mezi generacemi.

Čornaničová (2007, s. 75-76) přidává dalších osm funkcí:

Vzdělávací funkce:

Tato funkce je zaměřená na osvojování si nových vědomostí, zručností a návyků. Senior, který se chce aktivně podílet na dění ve společnosti, by se měl také sebevzdělávat a učit. Jen tak může být přímo zapojený do procesu přetváření lidské společnosti a být tak rovnocenným partnerem a příkladem pro mladší jedince.

Kulturně-kultivační funkce:

Funkce se zaměřuje na rozvoj a kultivaci osobnosti seniora na základě vlivu krásy z umělecké a mimoumělecké činnosti. Krása v umělecké i mimoumělecké sféře obklopuje a determinuje člověka na každém kroku, poskytuje mu kladný citový zážitek a uspokojení, zušlechťuje osobnost seniora a umožňuje mu odreagovat se od problémů každodenního života.

Sociálně-psychologická funkce:

Zahrnuje zachování přiměřené kvality života v oblasti sociálních vztahů a psychického rozvoje. Vzhledem k tomu, že člověk má přirozenou potřebu navazovat sociální kontakty a vztahy s druhými lidmi, je potřebné vzdělávacími aktivitami sledovat také tyto ambice.

Adaptační funkce:

Umožňuje seniorům zvládat proces přizpůsobování se rozdílům mezi prostředím a organismem, dbá o bio-psycho-sociální harmonii osobnosti seniora. Význam a poslání této funkce se prolíná a bezprostředně souvisí také s anticipační funkcí.

Komunikační funkce:

Umožňuje komunikaci seniorů mezi sebou navzájem, ale také se širším sociálním prostředím a s celou společností. Komunikace pak slouží jak na získávání nových informací, tak také na výměnu a předávání vlastních cenných zkušeností.

Kompenzační funkce:

Umožňuje seniorům vynahrudit společenské a vzdělávací aktivity, které nemohli dělat v minulosti. Také kompenzuje ztrátu profesní role v důsledku odchodu do důchodu.

Aktivizační funkce:

Přispívá k fyzickému a psychickému zdraví a aktivizuje potenciál a vnitřní předpoklady seniora.

Relaxační funkce:

Slouží k odpočinku, zpravidla aktivní formou. Aktivní odpočinek působí prospěšně na tělesnou i duševní stránku člověka a umožňuje mu odbourat nadbytečnou energii, případně stres či únavu.

5 Organizace podporující vzdělávání seniorů

Rozvíjení vzdělávání seniorů vyžaduje podporu státu, vhodnou společenskou atmosféru, institucionální systém celoživotního vzdělávání a jeho dostupnost pro jednotlivce (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 10).

Cílem je mobilizovat odbornou komunitu i veřejnost k vytváření programů a aktivit, které jsou specializované jak na všechny generace, tak i programů a aktivit, které jsou specializované na seniorskou populaci. Na jejich tvorbě se podílejí organizace mezinárodní, evropské i národní.

5.1 Mezinárodní organizace

Existuje řada mezinárodních organizací, které vyvíjejí aktivity či vytváří programy k podpoře celoživotního vzdělávání, a v jeho rámci pak vzdělávání seniorů. Jako příklad je možné uvést tři z nich, a to Organizaci spojených národů, její odbornou Organizaci pro výchovu, vědu a kulturu a Světovou zdravotnickou organizaci.

Organizace spojených národů (OSN)

OSN se kromě mnoha jiných aktivit věnuje také problematice seniorské populace. Jako příklad je možné uvést některé dokumenty, na které navazuje český vládní Národní program přípravy na stárnutí (viz níže). Jde o Mezinárodní akční plán o stárnutí přijatý v roce 1982 ve Vídni, Zásady OSN pro seniory z roku 1991 a Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí přijatý v roce 2002 v Madridu (Příprava na stárnutí, 2008).

V madridském Mezinárodním akčním plánu pro problematiku stárnutí byly stanoveny tři okruhy priorit:

- senioři a rozvoj - zaměřuje se na aktivní účast seniorů na životě a rozvoji společnosti, práci a stárnoucí pracovní sílu, rozvoj v zemědělských oblastech, migraci a urbanizaci, přístup ke znalostem, vzdělání a výchově, mezigenerační solidaritu, vymýcení chudoby, zajištění příjmu, sociální ochranu či sociální pojištění, předcházení chudobě a situacím ohrožující seniory,

- uchování zdraví, tělesné a duševní pohody až do stáří – obrací pozornost na podporu zdraví a tělesné a duševní pohody během života, univerzální a rovný přístup ke zdravotním službám, výcvik poskytovatelů péče a zdravotnického personálu, potřeby seniorů v oblasti duševního zdraví, seniory a zdravotní postižení,
- zajištění příznivého a podpůrného prostředí – zaměřuje se na bydlení a okolní prostředí, péči a podporu poskytovatelů péče, přehlížení, zneužívání a násilí a představy o stárnutí (Zásadní mezinárodní a národní dokumenty týkající se seniorů, 2006).

Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO)

UNESCO je odborná organizace OSN, která se problematikou vzdělávání zabývá v celosvětovém kontextu. Organizace vydala několik dokumentů o celoživotním učení. O vzdělávání seniorů se hovoří například v Hamburské deklaraci o vzdělávání dospělých z roku 1997. Mimo jiné se v ní konstatuje, že „starší dospělé osoby mohou k rozvoji společnosti mnohým přispět. Proto je důležité, aby měly možnost vzdělávat se za stejných podmínek a odpovídajícími způsoby. Jejich dovednosti a schopnosti by měly být společností uznávány, oceňovány a využívány.“ (Mezinárodní konference UNESCO o vzdělávání dospělých, 2001).

Světová zdravotnická organizace (WHO)

Světová zdravotnická organizace se soustavně věnuje také problematice stárnutí. Na 30. zasedání Světového zdravotnického shromáždění WHO v roce 1977 přijaly členské státy společný program, jehož cílem bylo dosáhnout do roku 2000 významného pokroku v celkové úrovni zdraví na celé planetě. V roce 1980 byla schválena evropská varianta programu Zdraví pro všechny do roku 2000 (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 13).

Ve vztahu ke starším občanům doporučuje tento program dosažení následujících cílů:

- prodloužení věku prožitého v úplném zdraví bez postižení,
- podporu plnému a aktivnímu společenskému životu,

- prodloužení doby kvalitního života zlepšením životního stylu a vytvořením stimulačního životního prostředí (Forštová, Vostřálková, 1999, s. 68).

Po skončení tohoto programu vydala WHO další výhledový program, a sice Zdraví v 21. století. Stárnutí populace je zde zařazeno mezi nejdůležitější celosvětové problémy, jako cíl č. 5 je uvedeno zdravé stárnutí (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 13).

Sdružení EuroLink Age uspořádalo v roce 1992 evropskou konferenci na téma Stárnutí ve zdraví a vypracovalo Akční plán zdravého stárnutí, podporovaného WHO, EU i několika národními vládami a zdravotnickými organizacemi (Forštová, Vostřálková, 1999, s. 68).

Konference vyzvala k uspořádání celoevropské akce na podporu politiky a programů ve prospěch zdravého stárnutí. Výsledkem je program Stárnout zdravě v Evropě, který:

- se obrací k řešení potřeb komunit (reaguje na místní problémy),
- podporuje aktivní zapojení starších občanů do plánování a realizace projektů (výuka prováděná dobrovolnými instruktory – seniory, kteří šíří znalosti zdravého způsobu života, aj.),
- podněcuje spolupráci v otázkách zdraví,
- podporuje spolupráci mezi ministerstvy, místními zdravotnickými úřady a sociálními úřady, organizacemi seniorů a nevládními organizacemi,
- podporuje šíření nabytých zkušeností, výměnu informací a dobrých zkušeností na evropské úrovni (Forštová, Vostřálková, 1999, s. 68).

5.2 Evropské organizace

Z evropských organizací, které se, mimo jiných aktivit, věnují také problematice seniorů a jejich vzdělávání, je možné uvést Radu Evropy a Evropskou unii.

Rada Evropy

Rada Evropy se problémům starých lidí věnuje již od svého založení v roce 1949. Aktivity se soustřeďovaly na různé aspekty ekonomického, sociálního i kulturního

života seniorů. Z hlediska vzdělávacích možností ve prospěch starších lidí se v 70. letech minulého století aktivity Rady Evropy zaměřovaly na přípravu člověka na stáří (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 14).

V souvislosti s Evropským rokem starších lidí a solidarity mezi generacemi (1993) vyzvalo Parlamentní shromáždění Rady Evropy vlády a kompetentní orgány členských států, aby realizovaly opatření směřující ke zkvalitnění života starých lidí (Rezoluce 1008). Zmiňovaná opatření jsou prototypem moderní, široce chápané sociální politiky státu ke starým občanům. Jako zvláštní bod se v nich uvádí podpora nepřetržitých vzdělávacích příležitostí pro starší a starou populaci (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 14).

Evropská unie

Významnou propagační úlohu v problematice seniorů sehrává také Evropská unie, která vyhlásila rok 1993 Evropským rokem starších lidí a solidarity mezi generacemi. Jeho cílem bylo aktivizovat zájem odborníků o problémy starších lidí a hledat možnosti, jak ulehčit starším lidem jejich snahu žít nezávislým životem a jak se vyrovnat se zdravotními problémy staršího věku (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 14).

Pozornost se soustřeďovala také na hledání způsobů, jak:

- oceňovat pozitivní přínos starších lidí pro společnost,
- podporovat aktivitu starších lidí ve společnosti,
- upevňovat mezigenerační solidaritu,
- zlepšovat mezinárodní výměnu poznatků a zkušeností v dané problematice

(Petřková, Čornaničová, 2004, s. 14).

Evropská unie podporuje aktivní stárnutí a stáří také finančně, a to různými dotacemi, které mohou být čerpány jak ze strukturálních fondů (např. z Evropského sociálního fondu - Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost), tak z komunitárních programů (např. Program celoživotního učení, Program eLearning).

5.3 Národní organizace

Na národní úrovni se věnují problematice vzdělávání seniorů a aktivnímu stárnutí a stáří věnují například Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy či Ministerstvo práce a sociálních věcí, které iniciovalo vznik Rady vlády pro seniory a stárnutí populace.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT)

MŠMT se vzděláváním seniorů zabývá v rámci dalšího vzdělávání a celoživotního učení. Působí také jako gestor strukturálních fondů a komunitárních programů v oblasti vzdělávání a rozvoje lidských zdrojů.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV)

MPSV se zabývá problematikou seniorů především v oblastech sociálních služeb, důchodového pojištění a zaměstnávání. V souvislosti s přípravou na stáří vypracovalo Ministerstvo **Národní program přípravy na stárnutí**.

Národní program přípravy na stárnutí ČR pro období 2003 - 2007 byl přijat vládou ČR v roce 2002. Program je rozdělen na tři oblasti, které jsou určené pro mladou, střední a seniorskou generaci. V části zaměřené na seniorskou generaci obsahuje Program deset základních principů péče o staré občany. Pozornost je věnována: etickým principům, zabezpečení přirozeného sociálního prostředí, pracovním aktivitám seniorů, hmotnému zabezpečení života ve stáří, zdravém životním stylu a kvalitě života, zdravotní péči, vytvoření komplexních sociálních služeb, společenským aktivitám, vzdělávání a bydlení (Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003-2007, 2005).

V Národním programu přípravy na stárnutí se zdůrazňuje, že ke změně nepříznivého společenského klimatu a přijetí starší generace jako plnoprávné složky společnosti je třeba především aktivního přístupu samotných seniorů ke stárnutí a stáří. Svou společenskou angažovaností, klubovými aktivitami, zájmem o spolupráci s ostatními generacemi v občanských sdruženích na různých úrovních, by měli senioři přispívat ke změně vnímání stárnutí a stáří jako sterilní, neužitečné a parazitující

vrstvy obyvatelstva, která ničím nepřispívá do společné pokladnice ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje regionu nebo celého státu (Ort, 2004, s. 80).

Na další období schválila vláda v roce 2008 Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. Jednou z hlavních priorit tohoto materiálu je udržet a zvýšit zaměstnanost starších pracovníků. Program se kromě podpory zaměstnanosti seniorů dále zabývá celoživotním vzděláváním, dostupností zdravotní péče a zajištěním kvalitní sociální péče (Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008-2012, 2008).

Prioritami tohoto programu jsou:

- udržení a zvýšení zaměstnanosti starších pracovníků, zvyšování jejich pracovní mobility a zabránění jejich vyčleňování z trhu práce,
- podpora a ochrana rovných práv a příležitostí a vyloučení diskriminace z důvodu věku,
- zajištění odpovídající, dostupné a potřebné péče a služeb pro seniory (sociální služby, zdravotní péče, bydlení aj.),
- podpora a rozšiřování celoživotního vzdělávání a podpora příležitostí k individuálnímu rozvoji a posílení nezávislosti,
- zajištění sociálního začlenění starších osob a seniorů (Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008-2012, 2008).

Na realizaci Programu se podílejí jak jednotlivá ministerstva, tak regionální a místní samospráva, Česká gerontologická a geriatrická společnost, seniorské organizace, vědecké, výzkumné a vzdělávací instituce.

K podání zprávy o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 byla zřízena usnesením vlády ze dne 22. března 2006 č. 288 **Rada vlády pro seniory a stárnutí**. V současnosti je stálým poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky týkající se seniorů a stárnutí populace. Ve své činnosti usiluje o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje (Nečas, 2008, s. 2).

V rámci plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období 2003 až 2007 uspořádalo v roce 2005 MPSV konferenci na téma Postavení a diskriminace seniorů v České republice.

Pro zajištění věkové rovnosti se v současné době začíná hovořit o metodě mainstreamingu stárnutí, které by mělo být využíváno pro zkvalitnění veřejné správy ve společnostech s měnící se demografickou strukturou, tj. v tzv. stárnoucích společnostech, k nimž patří i Česká republika (Vidovičová, Gregorová, 2007, s. 18).

Mainstreaming stárnutí je součástí věkového mainstreamingu. Často jsou oba pojmy využívány synonymicky. Cíle obou jsou stejné, usilují o zajištění věkové rovnosti, která je chápána jako zajištění rovné participace ve společnosti pro všechny osoby v každém věku a je založená na respektu k důstojnosti a hodnotě každého individua (Vidovičová, Gregorová, 2007, s. 18). Mainstreaming věku je možné aplikovat obecně na jakoukoliv věkovou skupinu, tedy i na seniory. Pojem mainstreaming stárnutí se zaměřuje jen na seniory (Vidovičová, Gregorová, 2007, s. 18).

Mackay a Bilton (in Vidovičová, Gregorová, 2007, s. 34) rozdělují tři základní skupiny nástrojů věkového mainstreamingu:

- nástroje analytické, které mají odkrývat problém (např. statistiky tříděné dle věku, ankety a prognózy, výzkumy, kontrolní seznamy, pokyny, hodnocení dopadu na různé skupiny, tvorba indikátorů a nástrojů pro monitoring aj.),
- nástroje vzdělávací, které slouží ke zvyšování povědomí, přenosu vědomostí a podpoře vzdělávání a tréninku (např. manuály a učebnice, materiály pro použití ve školách aj.),
- nástroje konzultační a participativní, které jsou určeny ke zlepšování kvality tvorby politických opatření a prohlubování demokracie (např. pracovní a řídicí skupiny, participace všech věkových a sociálních skupin na rozhodování, konference a semináře, slyšení a konzultační fóra aj.).

Venne (in Vidovičová, Gregorová, 2007, s. 35) uvádí šest základních nástrojů využitelných v procesu mainstreamingu stárnutí:

- sběr dat a jejich analýza - cílem je získat dostatečný vhled do problému a

analýzu situace, ze které by měla hledaná řešení vycházet,

- zvyšování povědomí, advokacie a vzdělávání - zvyšování povědomí bývá dosahováno skrze poskytování informací, organizování kampaní, vzdělávání, zveřejňování výzkumů, síťování a vytváření aliancí, prací s médii, přičemž jednu ze stěžejních úloh mohou hrát také neziskové organizace,

- indikátory úspěšné implementace - zejména sledování úspěšnosti politik a programů, ale i kontinuální sledování indikátorů kvality života,

- odraz stárnutí v sociálních výdajích - mainstreaming stárnutí by měl mít svoji oporu v sociálním rozpočtu na všech úrovních, problémem v této oblasti je nedostatečně široké uchopení problematiky seniorů, kdy jsou sledovány pouze náklady na důchodové dávky, ale není sledováno, co je možné pokrýt z důchodové dávky a jaké výdaje důchodová dávka nekryje,

- analýza dopadu a evaluace - nejen minulé a budoucí legislativy, ale i různých politik, programů a koncepcí, zjištění, zda tato opatření adekvátně reflektují potřeby starších lidí,

- nad- a národní koordinace a kooperace – měla by se týkat především provádění akcí, implementačních postupů, evaluace, sdílení příkladů dobré praxe a rozvoje kapacit mezi aktéry.

5.4 Organizace primárně zaměřené na problematiku seniorů

Kromě výše uvedených organizací existuje řada dalších, které zastřešují činnosti seniorských organizací a primárně se zaměřují na podporu vzdělávání seniorů a jejich aktivního stáří. K takovýmto organizacím patří například Svaz starší generace Evropy (EURAG), Evropská federace starších studentů (EFOS), Mezinárodní sdružení univerzit třetího věku (AIUTA) či AGE platforma. Důležitým koordinačním centrem je také německé Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung (ZAWiW), které zajišťuje evropskou informační síť Learning in Later Life (LiLL). V České republice jsou významnými organizacemi například Asociace univerzit třetího věku, EURAG České republiky, občanské sdružení ŽIVOT 90, Svaz důchodců České republiky či rady seniorů.

Svaz starší generace Evropy (EURAG)

Tato nezisková politicky a nábožensky neutrální evropská organizace vznikla v roce 1962 jako Evropský pracovní spolek pro vzájemnou pomoc seniorům se sídlem v Luxemburgu. Od roku 1974 se generální sekretariát nachází ve Vídni (Wer sind wir, 2007).

EURAG si jako úkoly si stanovil:

- podporu zachování lidské důstojnosti a individuality ve stáří,
- udržování navyklého životního cyklu starších a předpokladů pro uchování přiměřené kvality života,
- posilování pocitu vlastní hodnoty a ochoty zapojovat se do sociálních aktivit,
- podporu účasti starší generace na životě společnosti (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 15).

K všeobecným cílům EURAG patří:

- zabránění veškeré diskriminace na základě věku,
- podpora solidarity mezi generacemi,
- zachování samostatnosti seniorů,
- posílení spolurozhodování a evropské integrace,
- zlepšení společenského postavení a integrace,
- zabezpečení materiálního zajištění (Unsere Ziele, 2007).

Ve své činnosti se EURAG zaměřuje zejména na informační a expertizní podporu sledovaných otázek a jejich širokou propagaci. Při realizaci těchto záměrů spolupracuje s Evropskou unií a OSN (předkládání návrhů), s humanitárními svépomocnými sdruženími starší generace, svazy seniorské pomoci ve všech evropských státech a s odbornými institucemi, které se zabývají výzkumem specifických problémů gerontologie (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 15). Cílem spolupráce je dostat do povědomí veřejnosti poznatky související s podporou kvality života starších.

EURAG také organizuje mezinárodní odborné aktivity k interdisciplinárním otázkám života starších lidí a zastupuje práva starších lidí v mezinárodních organizacích (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 15).

Evropské sdružení starších studentů na univerzitách (EFOS)

EFOS bylo založeno v roce 1990 se sídlem v Bruselu a jednatelstvím ve Vídni. Hlavním cílem je ochrana zájmů starších studentů na univerzitách v Evropě a vytvoření platformy pro výměnu zkušeností s organizováním aktivit v oblasti vzdělávání seniorů jako součásti celoživotního učení. Dvakrát ročně se konají mezinárodní setkání členů v různých evropských zemích (EFOS homepage, [200-?]).

Cíle EFOS jsou:

- podporovat studium starších lidí (nad 50 let) a další vzdělávání na univerzitní úrovni spolu s mladými studenty nebo na speciálních univerzitách pro seniory,
- společné projekty zaměřené na starší lidi v celé Evropě,
- zajistit přístup k vyššímu vzdělání také pro ty, kterým chybí potřebná kvalifikace, složením dodatečné zkoušky,
- zlepšit kvalitu života a sociální postavení starších lidí prostřednictvím studia,
- podporovat autonomní organizace s podobnými cíli,
- využívat schopnosti a znalosti starších lidí k užítku společnosti,
- spolupracovat s jinými evropskými organizacemi, které se orientují na seniory,
- zájmové zastoupení pro členy EFOS k realizaci studijních potřeb a ke zlepšení studijních podmínek (EFOS homepage, [200-?]).

Mezinárodní sdružení univerzit třetího věku (AIUTA)

Rostoucí počet univerzit třetího věku a potřeba vzájemné komunikace mezi nimi vedla v roce 1977 k založení Mezinárodního sdružení univerzit třetího věku (Association Internationale des Universités du Troisième Age), které sídlí v Toulouse.

Základní cíle AIUTA jsou:

- podporovat zakládání a další růst univerzit třetího věku po celém světě,
- navazovat a udržovat kulturní a vědecké kontakty mezi členy,
- podporovat navazování styků v oblasti regionálních zájmů,
- koordinovat činnost mezi členy, zejména vzdělávání, studium a výzkum,
- poskytovat členům informační služby,
- spolupracovat s organizacemi, jejichž činnost se týká vyššího vzdělávání a životních podmínek starší generace (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 29).

AGE platforma

AGE - evropská platforma starších lidí je nezisková mezinárodní asociace, která byla založena v roce 2001. Působí v Bruselu a je financována Evropskou komisí. AGE sdružuje seniorské organizace a další občanská sdružení, která pracují se staršími lidmi, po celé Evropské Unii.

Jejím cílem je podporovat názory a potřeby starších lidí na národní a evropské úrovni. AGE se snaží být mostem mezi svými členskými organizacemi a institucemi Evropské unie, podporuje své členy v jejich každodenních činnostech na národní úrovni, aktivně reprezentuje jejich zájmy a schválené politické přístupy na evropské úrovni a prezentuje témata týkající se otázek skutečného zájmu seniorů (Čtvrtletní informační bulletin sítě 55+ bez hranic, 2008, s. 2).

Das Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung (ZAWiW)

ZAWiW na univerzitě v Ulmu bylo založeno v roce 1994 s cílem rozvíjet vzdělávací nabídku pro seniory. Centrum spolupracuje s univerzitami a organizacemi pro další vzdělávání z 18 evropských zemí (Stadelhofer, 1998, s. 149).

V současné době funguje jako koordinační místo řady projektů s kontakty na organizátory vzdělávání starších lidí v mnoha zemích. Členy jsou také evropské, resp. mezinárodní organizace akademického vzdělávání seniorů, jako např. AIUTA či EFOS, což umožňuje širší předávání informací, kooperaci a vytváření nových partnerství (Stadelhofer, 1997, s. 52). Příkladem projektu, na kterém se podílí i Česká republika, je Evropská informační síť Learning in Later Life (Stadelhofer, 1997, s. 52).

Evropská informační síť European - Network Learning in Later Life (LiLL)

V nových komunikačních technologiích, hlavně v internetu, jsou spatřovány šance k dosažení nové evropské spolupráce mezi institucemi pro další vzdělávání starších lidí. Proto byla v prosinci 1995 na setkání odborníků a zástupců z 15 západo- a východoevropských zemí v Ulmu založena informační síť European Network Learning in Later Life (Stadelhofer, 1997, s. 51).

Cílem je rozvíjet komunikaci, výměnu a kooperaci na institucionální rovině i rovině samotných studujících seniorů, a to prostřednictvím datového informačního

čtyřjazyčného systému LiLL a diskusního fóra na internetu. Pomocí informací a adres institucí dalšího vzdělávání je navázání kontaktů po celé Evropě prostřednictvím E-mailu a webových stránek možné pouhým stisknutím myši. Mohou se tak vyměňovat zkušenosti, materiály a informace o různých projektech. LiLL slouží také jako brána k dalším nabídkám v internetu, např. prostřednictvím odkazů na jiné stránky (Stadelhofer, 1999, s. 34).

Koordinačním místem evropské sítě LiLL se stala centrála ZAWiW univerzity v Ulmu. Síť LiLL je budována a průběžně aktualizována na zmíněné univerzitě ve spolupráci s dalšími evropskými partnery a mnoha seniory, kteří pracují dobrovolně. Finančně je tento projekt podporován ministerstvem a programem Evropské unie Sokrates (Stadelhofer, 1999, s. 33).

Úkolem LiLL je:

- podporovat aktivní výměnu informací o studijních nabídkách, koncepcích, zkušenostech mezi organizacemi, které se zabývají dalším vzděláváním,
- umožnit starším lidem z celé Evropy, aby se informovali o těchto nabídkách a programech, našli vhodné vzdělávací nabídky, vyměňovali si zkušenosti a nově nabyté znalosti a aby pracovali na společných tématech, a to v celoevropském rozměru (Stadelhofer, 1999, s. 34).

Asociace univerzit třetího věku ČR (AU3V)

Asociace univerzit třetího věku v ČR byla založena v roce 1993 z iniciativy několika dobrovolníků, kteří se na svých mateřských univerzitách vzděláváním seniorů zabývali a současně sledovali tuto problematiku v evropském i světovém měřítku. Jde o neziskové občanské sdružení. Členy jsou instituce, které nabízejí a provozují vzdělávací aktivity na úrovni vysokoškolského vzdělávání, určené občanům České republiky v seniorském věku (Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2007).

AU3V ČR působí jako koordinátor aktivit univerzit třetího věku na národní a mezinárodní úrovni, partner pro jednání se subjekty ve státní a veřejné správě (analytik a poradce ve věcech seniorského vzdělávání) a poradce v oblasti metodiky a didaktiky

seniorského vzdělávání (Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na vysokých školách na období 2008-2015, 2008, s. 9).

AU3V si stanovila dva hlavní úkoly, a to zabezpečit vzájemnou informovanost svých členů a postarat se o mezinárodní kontakty s organizacemi, jako jsou AIUTA, EFOS a evropská informační síť LiLL (Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2007).

EURAG Česká republika

Občanské sdružení EURAG Česká republika bylo založeno v říjnu 2002. Jeho členy jsou Svaz důchodců ČR, občanské sdružení ŽIVOT 90, Česká geriatrická a gerontologická společnost a Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging (Týden proti násilí na seniorech, 2006, s. 4).

Cílem jeho činnosti je udržovat a podporovat nezávislost starších lidí, chránit jejich zájmy a zlepšovat jejich integraci do společnosti. Sdružení vystupuje za zájmy starších lidí při ochraně jejich materiálních jistot a při prevenci proti jejich diskriminaci, a to cestou spolupráce a koordinace svých členských organizací, podporou svépomoci a podílením se na podpoře evropské integrace. V zájmu starších lidí spolupracuje se státními a obecními institucemi, podnikatelskou sférou a ostatní veřejností. Zajišťuje informační servis pro své členy a ovlivňuje právní prostředí ČR cestou zapojení v poradních a iniciativních orgánech jak na úrovni státní, tak komunální politiky (Týden proti násilí na seniorech, 2006, s. 4).

Občanské sdružení ŽIVOT 90

Občanské sdružení ŽIVOT 90 je nevládní a nezisková organizace založená v roce 1990. Jeho posláním je zlepšování kvality života starší generace a tím i celé společnosti. Cílem je podpora života starších lidí ve svém přirozeném sociálním prostředí nabídkou programů, které jim to umožní (Čtvrtletní informační zpravodaj sítě 55+ bez hranic, 2007, s. 1).

Svaz důchodců ČR

Svaz důchodců je neziskové a nestraničné občanské sdružení s veřejně prospěšnou činností, založené v roce 1990. Jeho cílem je ochrana práv a oprávněných zájmů všech

seniorů bez rozdílu národnosti, rasy, politického přesvědčení a náboženského vyznání. Svaz důchodců se podílí i na humanitární činnosti, zejména poradenství, sousedské výpomoci či alternativní pečovatelské činnosti (Výzva svazu důchodců ČR, c 2002).

Rady seniorů

Rady seniorů jsou dobrovolnická centra v řadě měst, která jsou financována z programu Evropské unie PHARE. Jde o jakýsi poradní sbor s participací v místní komunální politice (Ort, 2004, s. 80).

Cílem je zlepšit přístup seniorů k informacím, ke vzdělávání a ke komunikaci s různými organizacemi. Rady seniorů fungují buď jako poradní orgán městského úřadu, nebo jako dobrovolné sdružení usilující o zapojení seniorské veřejnosti v rámci rozvojových programů obcí a měst (Ort, 2004, s. 80).

Jde o způsob, který může přispět k zlepšení postoje většinové společnosti k seniorům, k využití znalostního a zkušenostního potenciálu starších občanů, kteří svými vědomostmi a dovednostmi přinášejí často neotřelá a překvapivě jednoduchá řešení, zajímavé nápady a rozdílné představy, o kterých stojí za to alespoň diskutovat (Ort, 2004, s. 80). Prostřednictvím těchto rad se senioři musí sami naučit využívat všech možností, které jim společnost nabízí k posílení vlastního postavení, k dosažení bezpečného stárnutí a k plnému a rovnoprávnému zapojení.

6 Preseniorské vzdělávání

Aby člověk zůstal aktivní i ve stáří, je potřebné připravit se na tuto životní etapu již v předstihu. Odborníci se shodují v tom, že člověk by se měl na své stáří připravit odpovědně, sám a včas. Stáří nemusí nutně vést k retardaci, jestliže bude organismus stárnoucího člověka cílevědomě a soustavně zatěžován. Vliv psychiky na celkový proces stárnutí je nesporný. V určitém slova smyslu je často významnější než působení sociálních a zdravotních faktorů stárnutí (Haškovcová, 1990, s. 142).

Příprava na stáří je proto chápána jako komplex výchovných, organizačních i sociálně ekonomických opatření, která směřují k vytváření příznivých podmínek jak pro etapu přechodu z aktivní ekonomické činnosti do období důchodového věku, tak i optimálních podmínek pro aktivní prožívání životního období stáří (Haškovcová, 1990, s. 142).

Podle Haškovcové (1990, s. 143) se příprava na stáří rozděluje do tří kategorií, a to na přípravu dlouhodobou, střednědobou a krátkodobou.

Dlouhodobá příprava je synonymum přípravy celoživotní. Tato příprava by měla probíhat po celý život. Jde o zdravý způsob života a o výchovu k přiměřenému postoji ke stárnutí a starší generaci (Čornaničová, 2007, s. 89).

Střednědobá příprava by měla začínat již kolem 45. roku života. Zahrnuje tři základní sféry, na které by se měl člověk soustředit. Jedná se sféru biologickou (zdravotní), psychickou a sociální (Haškovcová, 1990, s. 143):

- z biologického hlediska, a tudíž i perspektivy zachovat si po dlouhou dobu praktickou soběstačnost, je nejvyšší čas pěstovat zdravý životní způsob,
- z důvodů psychické adaptace na pozdější stáří je důležité, nejpozději v tomto období, vědomě akceptovat stáří jako nedílnou a zákonitou součást života a připravovat si již konkretizovanou variantu druhých činností, začít tedy s tvorbou druhého programu,
- z hlediska sociálního je třeba udržovat a systematicky rozvíjet lidské a všestranně nosné vztahy, ať již v rámci rodiny, či společnosti.

Krátkodobá příprava má být realizována v době 3 až 5 let před odchodem do důchodu. Někdy bývá mylně redukována pouze na přípravu na penzionování, avšak cíle krátkodobé přípravy by měly být pestřejší. Člověk by měl učinit kroky k tomu, aby preventivně zmírnil své budoucí obtíže a vytvořil si podmínky pro příjemný život, např. vyměnit byt za jiný v nižším patře, odstranit bytové bariéry či vytvořit finanční rezervy (Haškovcové, 1990, s. 143).

Příprava na stáří bývá často realizována individuálně. Význam mají také masmédiá, kde je možné nalézt různé rady, jak se na toto věkové období připravit.

Důležitou roli v přípravě hrají také zaměstnavatelé, kteří mohou pomoci s přípravou na penzionování, a to pořádáním různých vzdělávacích akcí nebo postupným uvolňováním z pracovního procesu.

Profesně orientovaný vzdělávací program „50+“

Význam profesně orientovaných vzdělávacích programů pro starší pracovníky roste v souvislosti se zvyšujícím se věkem odchodu do důchodu. Zaměřují se jednak na osvojení poznatků a dovedností, které v předchozích desetiletích netvořily součást kvalifikace, jednak na osvojení kompetencí všeobecného charakteru, které jsou využitelné v různých povoláních a rovněž nebyly součástí odborného vzdělávání dnešních padesátníků, jako např. využívání počítačů, práce s informacemi, komunikační strategie a techniky (Bočková, 2000, s. 27).

Bočková (2000, s. 27) uvádí, že v podmínkách neustále rostoucích nároků a změn v pracovních kompetencích odborníků bude pravděpodobně třeba počítat i se vzdělávacími programy „60+“, resp. „70+“, zaměřenými na profesní orientaci v prodlouženém produktivním věku.

7 Seniorské vzdělávání

Již bylo řečeno, že k rozvíjení vzdělávacích aktivit pro seniory je důležitá podpora společnosti. Tyto aktivity by měly mít:

- jasnou cílovou orientaci,
- propracované učební programy,
- odůvodněné metodické postupy,
- kvalifikované realizátory,
- potřebné poznatkové zázemí (odbornou literaturu, studijní pomůcky),
- realizační prostor (učebny, knihovny, kluby, aj.),
- inspirativní prostředí a podporu pro sebevýchovné a sebevzdělávací procesy

(Bočková, 2000, s. 22).

V současné době existuje velké množství různých institucí a organizací, které se zaměřují na organizování vzdělávacích aktivit a programů určených pro seniory. Vzdělávání seniorů může probíhat ve dvou formách. Matulová (in Livečka, 1979, s. 176) rozlišuje:

- formy, v nichž se realizují činnosti určené pro všechny věkové skupiny,
- formy, které jsou specifické pro jedince v seniorském věku.

7.1 Vzdělávací aktivity pro širší veřejnost

Senioři se mohou účastnit různých aktivit, které nejsou primárně zaměřeny na vzdělávání seniorů. Výhodné je, že zde dochází ke střetávání různých generací. Jde o různé zájmové kroužky, exkurze a poznávací zájezdy či různě zaměřené tematické večery. Senioři mohou dále využívat činností knihoven, muzeí, galerií, zoologických a botanických zahrad, ale také se účastnit řádného studia na univerzitách i studia na Univerzitě volného času.

Univerzita volného času (UVČ)

Univerzita volného času představuje formu systematického zájmového studia pro všechny věkové kategorie. Vznikla v Praze v roce 1993. Pro vstup neplatí žádné omezení. Vybrané kategorie studentů platí jen zápisné. Týká se to rodičů na

rodičovské dovolené do věku 4 let dítěte, invalidních a starobních důchodců a nezaměstnaných v produktivním věku. Ti všichni dohromady tvoří 97 % studentů UVČ v Praze (Bočková, 2000, s. 26).

Řádné studium na vysoké škole

V některých zemích se umožňuje starším osobám, pokud vyhovují akademickým požadavkům, účast na řádném vysokoškolském studiu spolu se studenty denního studia, případně podle individuálních studijních plánů (Čornaničová, 2007, s. 107).

Na některých vysokých školách, např. v Rakousku, mají senioři poradní svépomocné orgány, které jim pomáhají při výběru studijního oboru a při sestavování individuálního studijního plánu. Studujícím seniorům také poskytují praktické organizační a metodické rady v jejich studiu (Čornaničová, 2007, s. 107).

Činnost knihoven

Veřejné knihovny představují všeobecně přístupné kulturně-výchovné instituce. Zejména v malých obcích často představují jediná společenská střediska kulturně-výchovného působení pro dospělé. Z toho důvodu také hrají důležitou roli v procesu obohacování života starších lidí.

Většina aktivit v činnosti knihoven má mezigenerační charakter, přičemž mohou být přístupné, zajímavé a podnětné také pro seniory. V knihovnách existují také čítárny časopisů, kterých senioři často využívají. Starší lidé však nemusí být jen účastníky takovýchto aktivit, ale mohou se stát aktivními lektory, vedoucími čtenářských kroužků apod. (Čornaničová, 2007, s. 110).

Některé knihovny také nabízejí různé programy, zaměřené na seniory. Čornaničová (2007, s. 110) uvádí následující programy:

- diskusní kluby pro seniory,
- speciální oddělení knih pro seniory, které obsahuje knihy s větším typem písma, s menším rozsahem, jednoduchou kompoziční a obsahovou strukturou, s ucelenými příběhy,
- rozšířené služby pro imobilní a jinak nesoběstačné seniory s donáškou knih do domu, s hlasitým čtením doma nebo v pečovatelských zařízeních,

- aktivity zaměřené na dobrovolnou pomoc starších čtenářů dětem v knihovnách, kde mohou pomáhat např. s přípravou domácích úkolů,
- programy dobrovolných seniorských aktivit v knihovnách na různých úsecích práce knihovny,
- vytvoření sítě SENIORNET jako učícího centra, kde senioři mohou získat znalosti a schopnosti v tom, jak využívat moderní výpočetní techniku a informační zdroje.

7.2 Vzdělávací aktivity určené výhradně seniorům

V současné době existuje velké množství různých institucí a organizací, které se zaměřují na organizování vzdělávacích aktivit určených výhradně seniorům.

7.2.1 Akademie třetího věku (A3V)

Akademie třetího věku uspokojují vzdělávací potřeby starších občanů zejména v těch oblastech, kde nejsou sídla vysokých škol. A3V mají delší tradici než univerzity třetího věku.

A3V jsou organizovány pod záštitou různých organizací (např. Červený kříž) či institucí (např. kulturní domy). Vyznačují se přístupností výkladu a přizpůsobováním obsahu místním potřebám a individuálním zájmům občanů seniorského věku (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 29).

Obsahové zaměření studijních programů sleduje několik základních linií:

- výrazná medicínsko-gerontologická orientace, zaměřuje se na poznatky přispívající ke zdravému stárnutí, zdravé životosprávě a předcházení nemocem,
- občansko-sociální vzdělávání, podporuje porozumění seniorů sociálním změnám v současnosti,
- oblíbený tematický okruh představuje kultura, historie, literatura, umění a ekologie,
- zájmové aktivity jako vhodná tematika pro jednotlivé zájmové skupiny seniorů (ošetřování květin v bytě, numismatika, heraldika apod.),

- příprava na stáří, která může představovat samostatný vzdělávací cyklus určený občanům, kteří se teprve blíží důchodovému věku, a mladším seniorům,
- cvičení, rekondiční cvičení a jóga pro starší mohou tvořit samostatný vzdělávací cyklus zaměřený na pohyb (Bočková, 2000, s. 25).

Jak uvádí Šipr (1997, s. 14) A3V obecně plní tři úlohy, a to všeobecně vzdělávací, zájmově poznávací a adaptační.

Pro A3V jsou typické vzdělávací cykly jednosemestrální i vícesemestrální, ale také krátkodobé studijní programy. Vedle přednášek a diskusí se uplatňují i další aktivity, jako např. exkurze, pohybově turistické programy, práce v zájmových kroužcích či tematické vycházky (Bočková, 2000, s. 25).

Účast ve studiu na A3V není podmíněna dosažením určité úrovně vzdělání. Vzdělávací programy jsou určeny lidem, kteří dosáhli věkové hranice nároku na starobní důchod, nebo se jí přiblížili. Horní věkový limit pro zařazení do studia se obvykle neurčuje. Účastníci neskládají žádné zkoušky a potvrzení o absolvování studijního programu se vydává na základě prezenze (Bočková, 2000, s. 25).

První akademie třetího věku v České republice zahájila svou činnost v roce 1983 v Přerově. Předkladatelem návrhu na založení první A3V byl Květoslav Šipr (1997, s. 11), který pracoval jako obvodní lékař a byl členem výboru České gerontologické společnosti i okresního výboru Českého červeného kříže v Přerově.

Pro pořádání prvního běhu se využilo hlavně zahraničních zkušeností. Hlavním pořadatelem se stal okresní výbor Českého červeného kříže, cenná však byla odborná, organizační i propagační spolupráce České gerontologické společnosti, Městského kulturního střediska a řady dalších společenských organizací (Šipr, 1997, s. 11).

Rozsah kurzu byl stanoven na deset setkání uskutečňovaných ve čtrnáctidenních intervalech. Přednášky spojené s diskusí probíhaly od listopadu 1983 do května 1984. Hlavním záměrem však nebylo rozšířit znalosti účastníků kurzu, ale především stimulovat jejich zájem o praktické využívání získaných vědomostí, o aktivní přístup k životu i o současné dění. A3V poskytovala také příležitost k výměně názorů,

k vytváření optimistické atmosféry a k podpoře pocitu sounáležitosti (Šipr, 1997, s. 11).

O výběru témat pro první běh rozhodovala především možnost získání kvalitních lektorů v okresních podmínkách, program kurzu byl proto pestrý. Lektory se tak stali např. geriatr, okresní hygienik, dietní sestra, ředitel spořitelny, notářka muzea či malíř. Témata pak byla různorodá, například: nebát se stáří, jídelníček seniora, historie města, finanční rozpočet, jak vzniká obraz a mnoho dalších (Šipr, 1997, s. 12).

Do první A3V se přihlásilo celkem 82 zájemců, z nichž 75 kurz dokončilo. Nejmladšímu účastníku bylo 56 let a nejstaršímu 75 let. Před závěrem kurzu účastníci obdrželi anketní lístky, které poskytly zpětnou vazbu organizátorům. U 85 % účastníků byla splněna očekávání, u 15 % z nich jen částečně (Šipr, 1997, s. 12).

Dobré zkušenosti získané v Přerově vedly k zakládání A3V v dalších městech. Posloužily také při organizování první české univerzity třetího věku.

7.2.2 Univerzita třetího věku (U3V)

Univerzity třetího věku jsou nejnáročnějším způsobem vzdělávání pro seniory, které je realizované v rámci celoživotního vzdělávání. Jejich základní charakteristikou je, že poskytují seniorům vzdělávání na nejvyšší možné, tedy vysokoškolské úrovni, čímž se liší od jiných forem osvětové a vzdělávací činnosti, byť také orientované na seniory. Účastníci mají obvykle statut mimořádných studentů dané vysoké školy. Vzdělávání má výlučně charakter osobnostního rozvoje, nikoli profesní přípravy a nezakládá tak nárok na profesní uplatnění (kromě dobrovolnických aktivit, např. v rámci seniorské populace) (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 30).

Studium zpravidla probíhá ve dvou až tříletých cyklech. V každém semestru se koná určitý počet přednášek, seminářů, příp. cvičení či exkurzí. Obsah studia zpravidla koresponduje se zaměřením příslušné vysoké školy, která U3V zabezpečuje. Účastník se nemusí, ale může podrobovat zkouškám či vypracovávat písemné úkoly. Na U3V se může přihlásit kterýkoliv občan, který dovršil určitý věk, výjimku tvoří invalidní důchodci. Na U3V se vyžaduje, aby uchazeč měl střední vzdělání ukončené maturitou,

na jiných je požadavkem ochota a schopnost vyhovět nárokům tohoto vysokoškolského studia (Bočková, 2000, s. 24).

U3V si kladou za cíl:

- poskytovat nové poznatky z nejrůznějších oblastí života na úrovni současného vědeckého poznání,
- podněcovat samostatnou vzdělávací aktivitu studujících zpřístupněním knihoven a studoven,
- oddalovat předčasné a rychlé oslabování poznávacích psychických funkcí,
- podporovat pozitivní sebehodnocení a sebeúctu seniorů prostřednictvím vzdělávací aktivity a prožívání úspěchu,
- přispívat k tomu, aby senioři přijímali svůj život i sebe samy pozitivně, s nadhledem a vyrovnaně, vytvářet podmínky pro to, aby starší občané neztráceli kontakt s mladou generací a novými společenskými podmínkami života (Bočková, 2000, s. 24).

V posledních letech vystupuje do popředí především sociálně psychologická funkce, kterou má vzdělávání na U3V plnit. Kromě uchování přiměřené kvality života se klade důraz na prevenci možného sociálního napětí mezi mladou a starší generací. Cílem vzdělávacích aktivit v U3V je pak vytvářet předpoklady pro setkávání generací, nalezení báze pro výměnu zkušeností, pro smysluplný dialog mezi mladšími a staršími lidmi (Bočková, 1994, s. 29).

Samotný termín univerzita třetího věku se v začátku svého používání vnímal v širším smyslu než v současnosti. Reprezentoval jednak:

- novou ideu 70. let objevující se v seniorské sociální politice, nové požadavky a to, aby byl umožněný přístup ke vzdělávání generační skupině lidí třetího věku,
- označení poměrně rychle se institucionalizujících specifických forem vzdělávání seniorů realizovaných na vysokých školách nebo v úzké spolupráci s nimi,
- v některých zemích se i dnes někdy symbolicky používá jako nadřazený pojem pro různé typy vzdělávacích aktivit určených seniorům, např. název anglického popularizačního periodika zaměřeného na aktivizaci života seniorů se též nazývá Univerzita třetího věku (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 75).

Univerzity třetího věku mají již více než třicetiletou tradici. První univerzita třetího věku vznikla ve Francii v roce 1973 na univerzitě společenských věd v Toulouse. Založil ji profesor práva a ekonomických věd Pierre Vellase. Cílem bylo vytvořit vzdělávací příležitost pro stárnoucí a starou populaci a nabídnout takový program činností, které by odpovídaly podmínkám, potřebám a aspiracím, jež jsou této věkové skupině vlastní (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 29).

První U3V, které vznikaly ve Francii počátkem 70. let, byly přímou reakcí na generační konflikt, který se na vysokých školách vyhrotil v souvislosti se studentskými nepokoji na konci 60. let. Nabízely nejen vzdělávání posluchačům – seniorům, ale také akademickou aktivitu penzionovaným či z vedoucích míst přeřazeným starším vysokoškolským učitelům (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 30).

U3V byly zakládány nejprve ve frankofonních zemích, kde předtím nebyly žádné instituce pro vzdělávání seniorů. V řadě jiných zemí převzaly již dříve úlohy U3V instituce pro vzdělávání dospělých, které tam již existovaly a zabývaly se speciálně vzděláváním osob ve třetím věku, jako například v Německu Volkshochschulen, v Dánsku Pensionistenhochschulen či ve Velké Británii Open University. Ale i v těchto zemích rostlo přání vzdělávací politiky, aby se vázalo vzdělávání seniorů na vysoké školy (Stadelhofer, 1997, s. 48).

Hnutí U3V se rychle šířilo do dalších evropských zemí a posléze i mimo kontinent. Ze zemí střední Evropy se myšlenka U3V ujala nejdříve v Polsku, a to v roce 1975 (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 29). U nás U3V navazovaly na povzbudivé výsledky s pořádáním akademií třetího věku. První U3V vznikla v Olomouci v roce 1986. Odpovědnost za odbornou úroveň kurzu převzala Univerzita Palackého v Olomouci, organizační zabezpečení však bylo záležitostí především Českého červeného kříže (Šipr, 1997, s. 14).

Iniciátorem založení první české U3V se stal člen České gerontologické společnosti a aktivista Českého červeného kříže J. Vachutka, který využil zkušeností získaných při pořádání dosavadních akademií třetího věku. Ve spolupráci s mnoha dalšími připravil koncepci i program první české U3V (Šipr, 1997, s. 14).

Témata prvního běhu byla tedy dosti podobná tématům zahajovacího kurzu přerovské A3V. Díky spolupředateli Univerzity Palackého však bylo možné pro přednášky získat univerzitní učitele. Mezi lektory byli i odborníci z praxe, včetně některých přednášejících v přerovské A3V (Šipr, 1997, s. 14).

O rok později zahájila činnost U3V na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. O její zřízení se postaral V. Pacovský. Zájem o účast byl tak velký, že se posluchači nevešli ani do největší posluchárny lékařské fakulty, a první běh proto probíhal ve dvou paralelních sekcích (Šipr, 1997, s. 15).

K iniciativě pořádání U3V se postupně přidávala i další vysokoškolská centra a počet U3V se tak rozrůstal. Proto se v roce 1993 české U3V sdružily v Asociaci univerzit třetího věku České republiky. V současné době už jich existují desítky.

Základním cílem U3V od jejich vzniku jako instituce, bylo zlepšit kvalitu života lidí třetího věku prostřednictvím vzdělávacích programů. Jejich spontánní zakládání, velké počty studentů, ale i odlišnost motivace k zápisu na studium u této generační skupiny se projevil také v nejednotnosti organizačních forem a metod realizace základních cílů U3V v konkrétních podmínkách (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 75).

Pro všechny U3V je charakteristická společná výchozí myšlenka a samotné hnutí, než jednotnost její institucionalizace. Petřková a Čornaničová (2004, s. 75) konstatují, že velmi všeobecně je možné říci, že při organizaci práce U3V se střetávají dva základní přístupy, které se v současnosti obvykle v různém stupni kombinují:

- přístup, který preferuje intelektuální aktivitu účastníků, zdůrazňuje zejména vysokoškolský charakter studijních aktivit, hloubku individuální angažovanosti posluchačů studia, účast na výzkumných pracích a hlubší provázání U3V s jednotlivými oblastmi činnosti mateřské univerzity,
- druhý přístup představuje tradiční osvětový pohled na funkci U3V a snaží se rozvíjet zejména masové aktivity s kompenzačními funkcemi, preferuje také formy výchovně-vzdělávací práce, které umožňují zahrnout velké počty posluchačů.

Jean-Louis Levesque (2006, s. 5-8) se pokusil zobecnit U3V a rozlišil 5 modelů:

1. Model Pierra Vellase (západoevropský model)

Univerzita třetího věku je napojená na klasickou univerzitu, kterou je možné označit jako mateřskou univerzitu. Aktivity, které mohou mít formu přednášek či skupinových činností, předkládají univerzitní učitelé nebo externí přednášející. Témata jsou tak prezentována odborníky, kteří mají uznávané zkušenosti v daném tematickém okruhu. Účastníci jsou posuzováni jako ti, kterým odborníci přináší své znalosti. Základní model je zde učitel a vyučovaný.

2. Anglosaský model

Anglosaský model byl rozvíjen především Peterem Lazlettem z Cambridgeské univerzity a popsán Ericem Midwinterem podle následující tří principů:

1. Princip třetího věku

U3V je přístupná každému ve třetím věku bez dalších podmínek. Třetí věk však nebývá vymezen věkově.

2. Princip svépomocného učení

U3V je založena na principu sdíleného sebeučení. Jeho členové jsou shromážděni a aktivizováni do svépomocných učebních kruhů a využívají širokého výběru témat. Výhradním kritériem činnosti je volba účastníků s důrazem na učení pro sebe.

3. Princip vzájemné pomoci

U3V je organizována na základě spolupráce se všemi místními univerzitami třetího věku. Jde o autonomní skupiny v rámci národní federace Third Age Trust.

3. Severoamerický model

Tento model stojí na pomezí mezi západoevropským (Vellas) a anglosaským modelem.

Ze západoevropského modelu se zde uplatňuje pevné napojení na mateřskou univerzitu. Kurzy vycházejí z iniciativy univerzitních učitelů nebo externích přednášejících. Existuje celá škála aktivit, jde například o přednášky, semináře, skupinové diskuse a debaty, workshopy s praktickými výsledky, zájezdy s průvodcem, skupinové aktivity atd.

Z anglosaského modelu vychází spolupráce studentů při plánování sylabů či ve

volbě odborníků a učitelů. Každodenní řízení aktivit je v rukou studentského sdružení v partnerství s univerzitní správou.

4. Jihoamerický model

Tento model je velmi blízký západoevropskému. Institucionální pojitko k mateřské univerzitě je považované za samozřejmé, a to jak z pohledu mateřské univerzity, tak z pohledu univerzity třetího věku. Zároveň je vzdělávání záležitostí pro populaci jako celek.

5. Čínský model

Jde o homogenní model, ve kterém každý člen U3V přispívá svou účastí v komunitním životě. Ale jde také o heterogenní model v tom, že nabízí velice odlišné typy vzdělávání, od základních instrukcí až po velmi pokročilý umělecký trénink.

Pro tento model je charakteristická intenzivní aktivita v tradičních uměních a řemeslech. U3V v Číně se zaměřují především na podporu a rozvoj občanství, kulturní upevnění (např. znalosti tradičního umění) a udržení a rozvoj tělesné harmonie.

Toto dělení přináší určitý obecný model U3V pro jednotlivé oblasti. Nicméně i v rámci jedné země existují různé variace U3V. Rozdíly je možné spatřovat především v organizačním zajištění U3V.

Například ve Francii je možné považovat každou U3V za jedinečnou variantu realizace společné myšlenky (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 76). U3V mohou působit jako samostatné složky univerzity, jiné se rozvinuly jako asociace mezi vysokými školami a zařízeními zodpovědnými za péči o seniory. Některé si založily místní správy a působí jako komunitní instituce, jiné pracují jako nezávislé instituce, např. občanské sdružení.

To, že organizace U3V není jednotná, dokládá i Peter Hug (2007, s. 3), který rozlišuje tři základní typy organizace U3V:

- a) v rámci univerzity, kde U3V tvoří:
 - hlavní aktivitu, kurzy jsou organizovány fakultami,
 - okrajovou službu, kurzy jsou organizovány univerzitou, ale na oddělených katedrách,

b) mimo univerzity, kde

- organizace U3V je oddělená od univerzity, ale má k ní institucionální nebo personální pouto.

Podobně jako Hug rozděluje organizační formy U3V také Stadelhofer (1997, s. 48). Jde buď o U3V integrované do univerzit (Rakousko, Polsko), nebo jen kooperativně připojené (Francie, Slovinsko), či autonomně nezávislé (např. Third Age Trust v Anglii, U3V v Itálii).

Také u českých U3V panuje určitá rozmanitost v organizačním zajištění. Pro srovnání je možné uvést dvě prvně založené U3V.

Na Univerzitě Palackého v Olomouci vznikl pracovní tým, složený z členů katedry sociologie a andragogiky Filozofické fakulty. Centrální organizační péče o U3V spočívá právě na této katedře. Studium pro seniory je však na Univerzitě Palackého pojímáno jako věc celé vysoké školy, tedy všech jejích fakult (Klega, 1997, s. 19).

Uvedený pracovní tým vypracoval v roce 1991 novou koncepci studia seniorů (Klega, 1997, s. 19). Koncepce U3V zahrnuje tříleté zájmové studium pro lidi starší 50 let, které je rozdělené do dvou stupňů. První stupeň představuje první rok studia, který je pokrytý přednáškami s různorodou tematikou, jde o všeobecný úvod. Druhý stupeň, tj. druhý a třetí rok studia, je tematicky jednotný. Jde o tzv. specializované běhy, např. společenské vědy, kapitoly z dějin výtvarného umění, kapitoly z národních dějin, medicínsky orientovaný běh či jiné.

Dalším rysem této koncepce je i možnost dvojí volby, a to buď studium rigoróznější povahy, spojené se skládáním zkoušek typu rozhovoru, nebo studium fakultativní povahy, kdy senioři jsou posluchači v nejvlastnějším slova smyslu, přednášky vyslechnou a je na jejich vůli, zda si učiní záznamy či si opatří literaturu, na kterou byli upozorněni a přečtou si ji (Klega, 1997, s. 19).

Studium na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy je administrativně zajištěno studijním oddělením děkanátu, o praktické zajištění výuky se starají dobrovolníci z řad Klubu absolventů U3V při 1. LF UK (Čihák, 1997, s. 22).

Čihák (1997, s. 22) uvádí, že na U3V 1. lékařské fakulty UK probíhá výuka v duchu čtyř zásad:

1. zásada – množství a obtížnost sdělovaných poznatků musí být na vysokoškolské úrovni, avšak jejich přednesení musí být maximálně srozumitelné,

2. zásada – náplň přednášky – každou lekci je třeba vystavět tak, aby začínala základní problematikou a přešla posléze, při srozumitelnosti pro všechny posluchače, až do nových poznatků v dotyčném tématu (důvodem je to, že se ke studiu přihlašují i bývalí lékaři či bývalí učitelé fakulty),

3. zásada – při výuce by se přednášející měl vyhnout příznakům, diagnostice a léčení chorob, neboť to vše by si posluchač mohl promítnout na sebe nebo na své okolí, s nepříznivými důsledky,

4. zásada – vzhledem k uvedeným zásadám jsou žádáni špičkoví odborníci z fakulty i mimo fakultu, kvalitní pedagogové, kteří budou zárukou dodržení všech zásad.

V současné době sílí tendence standardizovat realizaci programů českých univerzit třetího věku. K tomuto účelu vydala Asociace univerzit třetího věku dokument s názvem Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na vysokých školách na období 2008-2015. Záměr standardizovat a systematizovat realizaci programů se však netýká organizačního zajištění univerzit. Stále tak zůstává na jednotlivých U3V, zda budou řízeny mateřskou univerzitou či jednotlivými fakultami.

Výše uvedený Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na vysokých školách na období 2008-2015 (2008, s. 6-8) popisuje šest oblastí rozvoje U3V a uvádí jejich cílový stav v roce 2015:

Vzdělávací programy:

Cílem je zajištění strukturální kompatibility a systémovosti programů a jejich strukturovanosti do oborů a předmětů. Nabídka programů U3V by měla být v rámci možností dané VŠ komplexní, zahrnovat programy přírodovědné, humanitní, technické, uměnovědní aj. Absolventem U3V by měl být absolvent konkrétního oboru U3V.

Formy a metody:

Cílem je posílit aktivizující prvky a metody výuky. Jednotlivé programy by měly zajišťovat účastníkům dostatečný prostor pro aktivní poznávání, propojení teoretických a praktických poznatků a studium ve formě prezenční i kombinované. Během realizace jednotlivých předmětů by se měly aplikovat aktivizační výukové prvky a metody, jako např. praktická cvičení (terénní i laboratorní), poznávací exkurze, vyhledávání a zpracovávání informací z dalších zdrojů apod. Účastníci U3V by měli mít přístup k informačním zdrojům příslušné VŠ (knihovna, veřejná počítačová síť aj.).

Legislativa:

Cílem je systematizovat a zkvalitnit organizaci programů U3V na jednotlivých školách, zvýšit stupeň transparency a kompatibility studia. Pravidla realizace U3V by měla být popsána v interním předpisu školy, měla by existovat rada či komise (v rámci univerzity či fakulty), která dohlíží na kvalitu realizace programů U3V. Dále by se měly výsledky studia zaznamenávat účastníkům U3V do individuálních výkazů o studiu a udělit absolventům osvědčení o absolvování. Škola realizující programy U3V by měla být v součinnosti s Asociací univerzit třetího věku.

Financování:

Financování je jednoznačně záležitostí vysoké školy, která ji upravuje vnitřními předpisy. Realizace programů U3V by měla být financována především z kladného hospodářského výsledku dalších programů celoživotního vzdělávání dané školy, účelových dotačních příspěvků MŠMT a MPSV, příspěvků z rozpočtu školy či fakulty, účastnických poplatků a mezinárodních grantových programů.

Publicita a propagace:

Cílem je vytvořit všeobecné povědomí veřejnosti o významu a aktivitách U3V. U3V by měla být veřejností vnímána jako významně společensky přínosný soubor činností, které zapojují seniory do aktivního života společnosti a minimalizují propast mezi osobami v produktivním a postproduktivním věku. Dále by měla být vnímána především jako vysokoškolský vzdělávací program pro seniory, jenž umožňuje získání hlubších vědomostí a dovedností z různých vědních oborů a vytváří aktivní sociálně-

poznávací prostor. Výstupy tematicky zaměřených vzdělávacích programů U3V by měly být při vhodných příležitostech prezentovány široké veřejnosti.

Spolupráce a síťování:

Cílem je rozvoj vzájemné spolupráce a partnerské síťování škol při realizaci programů U3V. Základem by mělo být sdílení zkušeností i vzdělávacích a jiných zdrojů. Cílem je také otevřít maximum příležitostí co největší části cílové skupiny. V ČR by se měly realizovat vzdělávací programy U3V (nebo doplňkové programy) společně, několika vysokými školami, kterých by se měli účastnit senioři z několika regionů. Ke vzdělávacím programům U3V by měli mít přístup potenciální uchazeči o studium ze všech regionů ČR. Měly by být realizovány také programy U3V s mezinárodní účastí.

7.2.3 Kluby důchodců a kluby aktivního stáří

Mezi nejrozšířenější vzdělávací příležitosti pro seniory s dlouhou tradicí patří kluby důchodců, kluby aktivního stáří a v neposlední řadě také aktivity občanského sdružení Život 90.

Kluby důchodců

Kluby důchodců u nás mají tradici již po několik desetiletí. Jako kulturně-výchovné zařízení na využívání volného času začaly tyto kluby vznikat již v padesátých letech 20. století a velmi se rozšířily v 70. letech (Matunová in Čornaničová, 2007, s. 103).

Zřizovatelem klubu důchodců mohou být obecní nebo městské úřady, ale také jiné organizace či instituce (např. kulturní dům). Frekvence klubových setkávání je individuální. Možnost vstupu do klubu má každý senior, který má zájem o plnohodnotné využívání volného času.

Činnost klubů je různorodá a zaměřená na organizování širokého spektra aktivit zájmového charakteru, jako jsou například:

- společné návštěvy kulturních akcí,
- kulturně-tvořivé aktivity, jako např. nacvičování scének a lidových zvyků,
- vzdělávací aktivity,

- besedy, např. s lékaři,
- výstavy ručních prací,
- poznávací zájezdy a exkurze,
- sportovně-rekreační aktivity,
- společné vycházky,
- oslavy narozenin svých členů, aj. (Čornaničová, 2007, s. 104).

Kluby aktivního stáří

Kluby aktivního stáří uspokojují vzdělávací potřeby občanů v seniorském věku zejména v těch regionech, kde nejsou vysoké školy. Plní obdobnou funkci jako akademie třetího věku. Odlišují se trvalejšími neformálními vztahy mezi účastníky, rozvíjením osobních zájmů seniorů a uspokojováním potřeby vzájemného kontaktu (Bočková, 2000, s. 26).

Vzdělávací aktivity občanského sdružení ŽIVOT 90

Občanské sdružení ŽIVOT 90 bylo založeno v roce 1990. Jeho vzdělávací aktivity jsou součástí Akademie seniorů ŽIVOTa 90 (Sekce Dobrovolníků a aktivizačních programů. Akademie seniorů, 2008).

Vzdělávací aktivity se realizují již od založení sdružení a postupně se rozšiřují. Výuka v akademii seniorů a aktivizační programy probíhají pravidelně 5 dní v týdnu a svým harmonogramem kopírují školní rok. Kurzy jsou vedené odbornými lektory, a to převážně z řad dobrovolníků (Sekce Dobrovolníků a aktivizačních programů. Akademie seniorů, 2008).

Příkladem aktivit sdružení jsou: rehabilitační tělocvik, procvičování velkých kloubů, plavání, procházky starou Prahou, ergoterapie, kurz šití a střihová služba, šachy, kurz ovládání mobilu, klub sběratelů a mnoho dalších činností.

7.2.4 Mediální vzdělávací aktivity pro seniory

O tištěných médiích, knihách pro seniory, již bylo pojednáno v souvislosti s činnostmi knihoven v kapitole 7.1. Vedle knih existuje celá řada časopisů určených seniorům (např. Třetí věk, Generace aj.). Další mediální vzdělávací aktivity mohou být

uskutečňovány prostřednictvím televize, rozhlasu či internetu. Z televizních pořadů je možné uvést například program s názvem Barvy života, z rozhlasových pořadů Rozhlasovou akademií třetího věku.

Kromě internetu jde o média, která jsou dnes seniorům běžně dostupná. Bariéry, které se objevují při používání počítače a internetu, se snaží odstranit různé projekty, které usilují o odstranění počítačové gramotnosti. Příkladem takového projektu, na kterém se podílelo pět Evropských zemí, včetně České republiky, je projekt Elektronické učení v pozdějším životě (eLiLL).

Barvy života

Jde o hodinový pořad určený seniorům vysílaný jednou týdně Českou televizí. V rozmanitých reportážích seznamuje se zajímavými osobnostmi a místy, nabízí typy a návody na různé aktivity pro seniory, zabývá se také zdravotními tématy.

Rozhlasová akademie třetího věku (RA3V)

V roce 1991 vznikl nový pořad pro seniory, který se nazýval Stříbrná mozaika. Součástí tohoto pořadu byla i Rozhlasová akademie třetího věku. Ta se od září roku 1997 začala vysílat samostatně (Francová, 2003).

Každý, kdo se chce přihlásit do RA3V, musí odeslat korespondenční lístek, který slouží jako přihláška. Zájemci na něj musí uvést jméno, příjmení, rok narození, adresu a název (názvy) oboru (oborů), k jejichž studiu se hlásí. Témat bývá několik z různých oborů. Nabídka zahrnuje např. témata historická, literární, filozofická či témata o lidské tvořivosti (Křepelová, 2007).

Zájemci o studium pak obdrží základní informace o studiu v RA3V a k vybraným oborům postupně i seznam doporučené literatury ke studiu a seznam kontrolních otázek pro vypracování písemných odpovědí. Po skončení každého oboru je zapotřebí odeslat do určitého data písemné odpovědi na zadané kontrolní otázky. Lektoři tyto odpovědi vyhodnotí a úspěšní absolventi obdrží diplom. Seznam kontrolních otázek a seznam doporučené literatury k jednotlivým cyklům bývají také otištěny v časopise Elán plus (Janíčková, 2007).

Rozhlasová forma studia je dostupná všem a také je nejdemokratičtější. A to nejen proto, že rozhlasové vlny dosáhnou všude, ale také proto, že studium není ničím omezeno, např. věkem, dosaženým vzděláním, bývalou profesí apod. (Francová, 2003).

Kromě RA3V jsou nabízeny i další aktivity. Například jednou ročně se koná studijně rehabilitační pobyt v lázních Sedmihorky a jednou týdně setkání posluchačů v rozhlase (Francová, 2003). K významným aktivitám patří také slavnostní vyhodnocení každého cyklu a předání diplomů o absolvování.

Elektronické učení v pozdějším životě (e-Learning in Later Life - eLiLL)

Tento projekt byl zahájen v únoru 2006 a ukončen v lednu 2008 díky podpoře Programu eLearning Evropské komise. Partneri projektu jsou z České republiky, Finska, Slovenska, Španělska a Německa.

Cílem dvouletého projektu eLiLL bylo přispět k digitální gramotnosti starších dospělých z generace 60+ v Evropě se speciálním zaměřením na využívání nových medií v celoživotním učení, podnítit aplikování informačních a komunikačních technologií u poskytovatelů vzdělávání pro starší dospělé, podpořit aktivní spolupráci mezi organizacemi vzdělávání seniorů v rámci Evropské sítě LiLL a přispět k aktivní účasti starších dospělých ve všech oblastech života v Evropě (Elektronické učení v pozdějším životě, 2008, nestr).

7.2.5 Aktivity zaměřené na tělesnou a pohybovou výchovu seniorů

Cílem pohybových aktivit u starších lidí je zachovat aktivní zdraví a zabránit předčasnému stárnutí. Základní funkce pohybových aktivit pro seniory jsou:

- ovlivňování nervového systému,
- eliminace nepříznivých psychických stavů, podněcování vytváření pozitivních postojů k sobě a ke svému okolí,
- udržování výkonnosti důležitých pohybových návyků a schopností s cílem zabezpečit pohybovou soběstačnost a samoobslužnost seniora,

- stimulování srdečního, cévního a dýchacího systému, působení na zlepšení látkové výměny,
- cílené předcházení zhoršování zdravotního stavu, zpomalení procesů stárnutí, upevnění zdraví, obranných a adaptačních schopností organismu,
- přispívání k prodloužení pracovní aktivity a aktivního stáří,
- přínos radosti do života a uspokojení pohybových zájmů seniora (Čornaničová, 2007, s. 117).

Ne všechny cvičební aktivity jsou vhodné pro seniory. Při jejich výběru je nutné přihlížet ke konkrétnímu zdravotnímu stavu každého seniora a k jeho předchozím zkušenostem s danou aktivitou. Obecně se seniorům doporučují:

- aerobní trénink – především turistika, jízda na kole, plavání, běžkování, tanec,
- silový trénink – posilování,
- cviky pro zlepšení stavu páteře – rehabilitační či zdravotní cvičení, tradiční jóga, a některé varianty bojových umění, jako například tai-chi, či-kung,
- cvičení rovnováhy (Cvičební aktivity vhodné pro seniory, 2008).

7.2.6 Vzdělávací aktivity v rámci cestování

Další vzdělávací příležitostí, které mohou senioři využít, je vzdělávání v rámci cestování. Příkladem je projekt Cestovní agenti.

Cestovní agenti – projekt TraVeL AGEnts

Cílem projektu TraVeL AGEnts je podpora aktivního stárnutí a mobility starších lidí v rámci Evropské unie vytvořením sítí 55 + bez hranic (Projekt cestovní agenti, 2007). Projekt je uskutečňován v deseti Evropských zemích (Řecko, Itálie, Finsko, Německo, Portugalsko, Kypr, Estonsko, Polsko, Slovensko a Česká republika) a spolufinancován Evropskou komisí v rámci programu ENEA - přípravná akce aktivního stáří a mobility starších občanů (Hauser, 2007).

TraVeL AGEnts umožňuje seniorům cestovat po zemích Evropské unie, poznávat odlišné kulturní oblasti, učit se cizí jazyky, vyměňovat si zkušenosti se seniory ze

zahraničí, účastnit se dobrovolnických aktivit, podílet se na aktivizaci starší generace a podporovat pocit užitečnosti pro společnost (Projekt cestovní agenti, 2007).

Hlavními cíli sítě 55+ bez hranic jsou:

- podpora osobám starším 55 let v tom, aby zůstávali aktivní a užiteční pro společnost cestou organizování dobrovolnických a vzdělávacích aktivit,
- povzbuzování a usnadňování mobility starších lidí po celé Evropě,
- podpora kulturních výměn mezi lidmi staršími 55 let z různých evropských zemí,
- vytváření možností příjmů pro ty své členy, kteří budou poskytovat ubytovací a průvodcovské služby, plánovat zájezdy,
- povzbuzování a podpora starších lidí, kteří jsou znevýhodněni (např. nízkými příjmy, postižením apod.) k účasti na aktivitách sítě (Čtvrtletní informační zpravodaj, 2007, s. 1).

Členové sítě 55+ se mohou účastnit následujících činností:

- být vyškoleni v zodpovědném plánování zájezdů pro lidi starší 55 let,
- účastnit se na testovacích kulturně-výměnných zájezdech po Evropské unii,
- organizovat nízkonákladové návštěvy v evropských zemích se zaměřením na vzdělávání a na kulturní a dobrovolnické aktivity se zvláštním zaměřením na místní tradice a zvyky,
- organizovat ve své zemi dobrovolnické aktivity a krátké kurzy např. místní kuchyně, tradičních tanců, tradiční ruční výroby apod. pro členy z jiných národních sítí,
- organizovat aktivity pro získávání finančních prostředků (např. prodejem tradičních ručních výrobků) a tím vytvářet fond solidarity pro ty své členy, kteří mají omezené možnosti nebo prostředky (Čtvrtletní informační zpravodaj, 2007, s. 1).

7.2.7 Příklady vzdělávání seniorů v zahraničí

V zahraničí existují další možnosti vzdělávání seniorů, které se v České republice nevyskytují. Jako inspirace mohou sloužit například elderhostely a lidové univerzity.

Elderhostel

V Kanadě a USA je významným prostředkem vzdělávání seniorů tzv. elderhostel (studentský domov pro seniory). Jedná se o dobrovolnou neziskovou organizaci, která ve spolupráci s univerzitami a kolejemi organizuje letní vzdělávací programy pro seniory (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 30). Studijní aktivity nazývané elderhostel se rozšířily od poloviny sedmdesátých let a každoročně studuje kolem 250 000 seniorů (Bočková, 2000, s. 26).

Základ elderhostelu tvoří týdenní kurzy s různým tematickým zaměřením. Po absolvování kurzu se účastníci mohou zapsat do dalšího týdenního kurzu nebo mohou odcestovat na jinou univerzitu, na její program elderhostel (Bočková, 2000, s. 26).

Studijní programy elderhostel musí dodržovat následující podmínky:

- musí být intelektuálně podnětné a mít vysokou odborně vzdělávací úroveň,
- nesmí být zpracované speciálně pro seniory s cílem učit, jak stárnout, lektoři však musí brát v úvahu fyziologickou situaci seniorů, jako slábnoucí zrak, sluch, omezenou pohyblivost a přizpůsobovat jí výuku (Bočková, 2000, s. 27).

Jak uvádí Bočková (2000, s. 27), myšlenka elderhostel se rozšířila i do Evropy. Např. Univerzita Komenského v Bratislavě zorganizovala v roce 1997 Elderhostel 97 po družební univerzitu v USA s tematickým zaměřením poznání Slovenska.

Lidové univerzity

Lidové univerzity představují specifickou podobu vzdělávání v seniorském věku, která se osvědčila zejména ve skandinávských a v německy mluvících zemích. Starší člověk, který má zájem o studium, absolvuje vzdělávací program spolu s mladými posluchači. Pozitivní je zde zejména vzájemné ovlivňování a sblížování dvou generací. Mladé lidi vede k porozumění problémům pokročilého věku, starší generace pak profituje z toho, že její komunikační pole zůstává ve společnosti, která ji akceptuje (Mühlpachr, Staníček, 2001, s. 29).

8 Závěr

Otázkám stárnutí a stáří se věnuje lidstvo již od samého počátku svého vzniku. Lidé se snažili uchovat si mládí po dlouhou dobu. Ovšem až v průběhu moderní doby došlo k prodloužení střední délky života.

S tím, jak se prodlužuje lidský věk, se prodlužuje především doba, kterou jedinec tráví mimo pracovní proces. V průběhu dvacátého století došlo k přehodnocení názorů na generaci seniorů. Již neplatí, že lidé, kteří odcházejí do důchodu, odcházejí na odpočinek, kdy jednu z mála činností tvořilo hlídání vnoučat. V současné době se volá po aktivitě. Hovoří se o aktivním stáří a aktivních seniorech.

Prožívání stárnutí a stáří je u každého jedince individuální. Rozhodující není jen věk kalendářní, ale také věk funkční. Velkou roli hraje rovněž kvalitní a hlavně včasná příprava na stáří, která by neměla být záležitostí několika posledních let před penzionováním, nýbrž by mělo jít o záležitost celoživotní.

Různé činnosti, mezi nimi také vzdělávací aktivity, mohou pozitivně ovlivnit průběh vlastního stárnutí a stáří. To, že vzdělávání plní důležitou úlohu v životě starších lidí, si uvědomuje již řada seniorů. Potvrzuje to také rozšiřující se nabídka účasti v různých kurzech univerzit či akademií třetího věku, klubech důchodů, klubech aktivního stáří, zájmových kroužcích či celé řady vzdělávacích příležitostí, které se dnes seniorům nabízejí. Nejde však jen o zprostředkování nejrůznějších informací a poznatků seniorům. Sami senioři jsou aktivní a mohou nabídnout také své vlastní zkušenosti mladším generacím.

Společnost si význam těchto aktivit uvědomuje a vzdělávání seniorů široce podporuje. Podporu je možné hledat na různých úrovních. Na mezinárodní a evropské úrovni vznikla a stále vzniká řada dokumentů o celoživotním učení či o právech seniorů.

Jednotlivé země spojily své síly při organizování vzdělávacích aktivit pro seniory a pravidelně si předávají zkušenosti na mezinárodních konferencích, prostřednictvím různých organizací či pomocí evropské informační sítě LiLL.

Na národní úrovni jsou důležité především programy přípravy na stárnutí, které schválila vláda a na jejichž plnění se podílí jak vládní organizace a samospráva, tak mnohá nezisková občanská sdružení a nevládní organizace. Česká republika je pak dle České Asociace univerzit třetího věku vnímána jako stát s aktivní péčí o seniory.

9 Soupis bibliografických citací

BOČKOVÁ, Věra aj. 1994. *Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994. 50 s. ISBN 80-7067-358-3.

BOČKOVÁ, Věra. 2000. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 56 s. ISBN 80-244-0155-X.

Cvičební aktivity vhodné pro seniory [online]. Pilates, zdravotní cvičení a jóga, 2008 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <<http://www.cvicime.cz/cviceni-praha-2005/cviky/vek/seniori.html>>.

ČIHÁK, Radomír. 1997. *Univerzita třetího věku na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. In *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory (Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí 17.-18. října 1996)*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997, s. 21-24. ISBN 80-7067-824-0.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. 2005. *Od praxe k teorii edukácie seniorov*. In MÜHLPACHR, Pavel. *Schola gerontologica*. 1. vyd. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2005, s. 140-155. ISBN 80-210-3838-1.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. 2007. *Edukácia seniorov. Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. 2. dopl. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. 156 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

Čtvrtletní informační bulletin sítě 55+ bez hranic [online bulletin]. 5. vydání. Travel agents, květen 2008 [cit. 2008-07-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.travelagentsproject.org/uploads/files/Newsletter%2005%20CZ%20web>>.

Čtvrtletní informační zpravodaj sítě 55+ bez hranic [online zpravodaj]. 1. vydání. Travel agents, duben 2007 [cit. 2008-07-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.travelagentsproject.org/uploads/files/Newsletter%2001%20Czech>>.

Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na vysokých školách na období 2008-2015 [online]. In *Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky* [online]. Praha : AU3V, 2008. Aktualizace 6. 5. 2008 [cit. 2008-06-12]. Dostupné na WWW: <http://au3v.vutbr.cz/soubory/DZ_AU3V_CR.doc>.

EFOS homepage [online]. Wien : EFOS, [200-?] [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.efos-europa.eu>>.

Elektronické učení v pozdějším životě [online]. Ulm : Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung, 2008 [cit. 2008-11-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.uni-ulm.de/uni/fak/zawiw/elill/?home.cz>>.

FORŠTOVÁ, Lucie, VOSTŘÁLKOVÁ, Eliška. 1999. *Evropský program zdravotní výchovy pro seniory a se seniory. Stárnout zdravě v Evropě – Stárnout zdravě v České republice*. In PETŘKOVÁ, Anna (ed.). 1999. *Aktuální problémy vzdělávání seniorů. Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí dne 29. 4. 1999*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999, s. 67-72. ISBN 80-244-0007-3.

FRANCOVÁ, Dagmar. 2003. *Rozhlasová Akademie třetího věku* [online]. Brno : Senio, 2003. Aktualizace 12. 5. 2003 [cit. 2007-11-18] Dostupné z WWW: <<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1842&rub=8&s=>>>.

HAŠKOVCOVÁ, Hana. 1990. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 416 s. ISBN 80-7038-158-2.

HAUSER, Jan. 2007. *Pracujete se seniory? Získejte dotaci!* [online]. OS Noviny, 2007. Aktualizace 20. 6. 2007 [cit. 2008-04-17] Dostupné z WWW: <www.osnoviny.cz/pracujete-se-seniory-ziskejte-dotaci-14k>.

HUG, Peter. 2007. *Universities of the 3rd age in the netherlands* [online]. In *Sborník z mezinárodní konference. Současnost a perspektivy seniorského vzdělávání na vysokých školách v České republice a v Evropě* [online sborník]. Jihlava : Akademie univerzit třetího věku, 2007 [cit. 2007-12-04]. Dostupné z WWW: <http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/prispevky/hug.pdf>.

Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky [online]. Praha : AU3V, 2007. Aktualizace 26. 2. 2007 [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://au3v.vutbr.cz/>>.

JANÍČKOVÁ, Olga. 2007. *Rozhlasová akademie třetího věku* [online]. Praha : Třetí věk, 2007. Aktualizace 9. 11. 2007 [cit. 2007-11-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.tretivek.cz/?p=963>>.

- JESENSKÝ, Ján. 2000. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2000. 355 s. ISBN 80-7184-823-9.
- KLEGA, Vilém. 1997. *Olomoucká koncepce univerzity 3. věku a její hodnocení*. In *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory (Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí 17.-18. října 1996)*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997, s. 16-20, ISBN 80-7067-824-0.
- KŘEPELOVÁ, Stanislava. 2007. *Aktivní senior* [online]. Brno : Senio, 2007. Aktualizace 30. 8. 2007 [cit. 2007-11-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1029&rub=91&s>>.
- LEVESQUE, Jean-Louis. 2006. *What kind of future for U3As?* [online]. Reims : AIUTA, 2006. IAUTA congress Rheims, France September 2006 [cit. 2007-12-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.aiuta.org/documents/Workshop%20Federici.doc>>.
- LIVEČKA, Emil. 1979. *Úvod do gerontopedagogiky*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR. 1979. 235 s. Svazek 4.
- Mezinárodní konference UNESCO o vzdělávání dospělých* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2001. Aktualizace 11. 11. 2001 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/mezinarodni-konference-unesco-o-vzdelavani-dospelych>>.
- MÜHLPACHR, Pavel, STANÍČEK, P. 2001. *Gerontagogika pro speciální pedagogy*. 1. vyd. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2001. ISBN 80-210-2510-7.
- MÜHLPACHR, Pavel. 2004. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 203 s. ISBN 80-210-3345-2.
- MÜHLPACHR, Pavel. 2005. *Gerontologie – sociální nutnost postmoderní společnosti*. In MÜHLPACHR, Pavel. *Schola gerontologica*. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2005. s. 7-20. ISBN 80-210-3838-1.
- Naděje dožití a průměrný věk* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2008. Aktualizace 8. 7. 2008 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_doziti_a_prumerny_vek>.

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003-2007 [online]. Praha : MPSV, 2005. Aktualizace 6. 5. 2005 [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/1057>>.

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008-2012 [online]. Praha : MPSV, 2008. Aktualizace 10. 1. 2008 [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/4979>>.

NEČAS, Petr. 2008. *Zpráva o činnosti Rady vlády pro seniory a stárnutí populace v roce 2007* [online]. Praha : MPSV, 2008 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5364/seniori_cinnost.pdf>.

PACOVSKÝ, Vladimír. 1997. *Proti věku není léku? Úvahy o stárnutí a stáří*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1997. 128 s. ISBN 80-7184-486-1.

PALÁN, Zdeněk. 2002. *Lidské zdroje. Výkladový slovník*. 1. vyd. Praha : Academia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.

PETŘKOVÁ, Anna, ČORNANIČOVÁ, Rozálie. 2004. *Gerontagogika. Úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc : Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2004. 94 s. ISBN 80-244-0879-1.

Projekce obyvatelstva České republiky [online]. Praha : Český statistický úřad, 2004. Aktualizace 11. 6. 2004 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf)>.

Projekt cestovní agenti [online]. TraVeL AGEnts [cit. 2008-07-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.travelagentsproject.org/index.cfm?lang=cz&cat=2&textsize=medium>>.

Příprava na stárnutí [online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. Aktualizováno 1. 8. 2008 [cit. 2008-07-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2856>>.

ORT, Jiří. 2004. *Kapitoly ze sociologie stáří (Společenské a sociální aspekty stárnutí)*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2004. 116 s. ISBN 80-7044-636-6.

Sekce Dobrovolníků a aktivizačních programů. Akademie seniorů. [online] Praha : ŽIVOT 90, 2008 [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.zivot90.cz/dobrovolniku.html>>.

STADELHOFER, Carmen. 1997. *Studium seniorů v Německu a v Evropě. Současný stav a perspektivy.* In *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory (Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí 17.-18. října 1996)*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997, s. 47-61. ISBN 80-7067-824-0.

STADELHOFER, Carmen. 1998. *Bildungsorientierte Angebote für Ältere im Internet.* In ERKERT, Thomas, SALOMON, Jürgen (Ed.). *Seniorinnen und Senioren in der Wissensgesellschaft.* 1. Aufl. Bielefeld : Kleine Verlag, 1998. s. 147-158. ISBN 3-89370-282-2.

STADELHOFER, Carmen. 1999. *Internet jako šance pro další vzdělávání?* In PETŘKOVÁ, Anna (ed.). *Aktuální problémy vzdělávání seniorů. Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí dne 29. 4. 1999.* 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999, s. 31-38. ISBN 80-244-0007-3.

ŠIPR, Květoslav. 1997. *Od akademií k univerzitám třetího věku.* In *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory (Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí 17.-18. října 1996)*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1997, s. 11-15. ISBN 80-7067-824-0.

ŠKODA, Kamil. 1996. *Kapitoly z dějin andragogiky.* 1. vyd. Praha : Karolinum, 1996. 137 s. ISBN 80-7184-326-1.

TOPINKOVÁ, Eva, NEUWIRTH, Jiří. 1995. *Geriatric pro praktického lékaře.* 1. vyd. Praha : Grada, 1995. 304 s. ISBN 80-7169-099-6.

Týden proti násilí na seniorech 8.-15. června 2006 [online] Praha : ŽIVOT 90, 2006 [cit. 2008-04-17]. Dostupné na WWW: <www.zivot90.cz/stopnasili/attach/projekt_den.pdf>.

Unsere Ziele [online]. Wien : EURAG, 2007 [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.eurag-europe.org/index.php?id=5>>.

VIDOVIČOVÁ, Lucie, GREGOROVÁ, Eva. 2007. *Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou* [online]. 1. vyd. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2007 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_232.pdf> 76. s. ISBN 978-80-87007-57-0.

Výzva svazu důchodců ČR [online]. Praha : Český helsinský výbor, c 2002 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005040111>>.

Wer sind wir [online]. Wien : EURAG, 2007 [cit. 2008-01-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.eurag-europe.org/index.php?id=4>>.

Základní výsledky projekce, střední varianta [online]. Praha : Český statistický úřad, 2004. Aktualizace 11. 6. 2004 [cit. 2008-11-07]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001F6A2B/\\$File/4025rr01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001F6A2B/$File/4025rr01.pdf)>.

Zásadní mezinárodní a národní dokumenty týkající se seniorů [online] Praha : Český helsinský výbor, 2006. [cit. 2008-11-07] Dostupné na WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005040109>>.

ZAVÁZALOVÁ, Helena. 2001. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0326-8.

Evidenční list knihovny

Diplomové práce
se půjčují pouze prezenčně!

UŽIVATEL

potvrzuje svým podpisem, že pokud tuto diplomovou práci

Formáčková, M.: Institucionalizované vzdělávání seniorů

využije ve svém textu, uvede ji v seznamu literatury a bude ji řádně citovat jako jakýkoli jiný pramen.

Jméno uživatele, bydliště	Katedra (pracoviště)	Název textu, v němž bude práce využita	Datum, podpis

Jméno uživatele, bydliště	Katedra (pracoviště)	Název textu, v němž bude práce využita	Datum, podpis

Jméno uživatele, bydliště	Katedra (pracoviště)	Název textu, v němž bude práce využita	Datum, podpis